

STUDIE

SPRÁVNÍ MECHANISMY PŘESUNU KNIŽNÍCH FONDŮ V LETECH 1918–1954:
ODRAZOVÝ MŮSTEK K VÝZKUMU KNIŽNÍ PROVENIENCE*

Marcela Sulženko – Luboš Kokeš (Praha)

Administrative Mechanisms of the Transfer of Book Collections in 1918–1954: A Springboard for Research on Book Provenance

Abstract: The history of Czechoslovak private libraries reflected great historical events, specifically in the change of ownership between 1918 and 1945/1954. The biggest change came after the Second World War, when the highest state officials decided to punish war criminals. In general, all Germans were labelled as enemies of the republic and were to bear collective guilt for starting the war. Their punishment included, among other things, the loss of property, which also concerned their libraries. This study focuses on the state administration dealing with such property.

Keywords: library history – book culture – confiscated property – Czechoslovakia – administration – cultural heritage

Překládaná studie si klade za cíl zmapovat správní aspekty související s majetkovými přesuny knižních fondů v českých zemích v letech 1918–1954. Ve sledovaném období počínaje vznikem Československa, přes skomírající státní suverenitu za druhé republiky a nacistické okupace, omezenou demokratickou soutěž a socializační trendy třetí republiky až po únorový komunistický státní převrat v roce 1948 a nástup totalitního režimu, proběhly několikeré zásahy do vlastnických vztahů, které se zásadním způsobem dotkly taktéž nakládání s rozsáhlými knižními soubory. Rok 1954 byl zvolen s ohledem na převzetí zámeckých knihoven do správy Národního muzea (dále jen často „NM“).

Hlavním předmětem zájmu jsou převážně soukromé knihovny – spjaté se šlechtickými sídly (zámecké knihovny) a ostatní knihovny z majetku konfiskovaného pro Československou republiku po druhé světové válce na základě dekretů prezidenta republiky (dobovou terminologií „knihovny z bytů Němců“, německých institucí ad.). Zahnutý nejsou klášterní knihovny, které byly zajištěny po násilném zrušení klášterů v roce 1950 (akce „K“). Přestože by do sledovaného období jistě patřily, jejich správa se odvíjela v odlišné linii.

Autoři cílí na popsání majetkoprávní roviny, legislativy, správních mechanismů, jedinců či institucí, které se staly určujícími činiteli v procesech souvisejících se zajišťováním a redistribucí majetku natolik specifického, jakým knihovny bezesporu byly.

1918–1938

„Zámky, jako sídla stavů, kdysi sociálně nejvýše stojících, a ještě v dobách nedávno minulých i politicky a hospodářsky nejsilnějších, jsou kulturními dokumenty nejen doby svého vzniku, nýbrž i celého svého trvání. Bylo by jistě velkou kulturní škodou, kdyby při postupujících změnách politického, hospodářského a sociálního života nebyla včas věnována dostatečná pozornost těmto svědkům vzdělanosti nejvyšších vrstev bývalého, vlastního politického národa, které několik století dávaly ráz politickému, církevnímu, sociálnímu, hospodářskému, vědeckému i uměleckému životu našich zemí.“¹

Kulturní bohatství uložené v hradních, zámeckých a palácových knihovnách (dále jen „zámecké knihovny“), vznikajících po několik staletí za účasti panovnického majestátu, šlechtické i církevní vrchnosti, řeholních řádů či lépe situovaných měšťanů a podnikatelů 19. století, představovalo obrovské množství cenných pramenů vztahujících se k politickým, hospodářským a sociálním dějinám českých zemí. Z hlediska samotné šlechty se ve vlastnictví rozmanitých i specializovaných knižních sbírek odrážela humanistická touha po znalostech klasické antické historie, umocněná poznatky z kavalerií cest a prolnutá s vlastní básnickou či prozaickou tvorbou, dále četba Pisma svatého, sběratelská vášeň, výchova potomstva a reprezentace zračící se v řadě monumentálních interiérových knihoven barokní éry a období „dlouhého“

* Text příspěvku je jedním z výstupů projektu *Virtuální rekonstrukce rozptýlených provenienčně bohemikálních knižních celků v tuzemských i zahraničních knihovnách* (DG18P02OVV009) financovaného Ministerstvem kultury ČR v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity (NAKI II).

¹ KREJČÍK 1922, s. 9.

19. století. Bouřlivé společensko-politické události „krátkého“ 20. století, eskalující ve dvou světových válkách a rozdělení světa tzv. železnou oponou, se zásadním způsobem odrazily také v nakládání s knižním a archivním dědictvím uloženým na vrchnostenských zámcích, jejichž majitelé definitivně ztratili dřívější výsadní politické postavení včetně velké části majetku či práv s ním disponovat.

Po první světové válce proběhly napříč Evropou rozsáhlé státoprávní změny a majetkové transformace, které se zásadním způsobem dotkly také někdejšího šlechtického majetku. Ve spojení se špatnými ekonomickými poměry meziválečné Evropy se tyto přeměny odrazily také v majetkových poměrech některých šlechtických rodů a jejich zámeckých knihoven. Závažným celoevropským jevem se v této souvislosti stal „boom“ rozprodeje či aukcí starobylých biblioték. *„Válka změnila poměry. Stejně jako velké umělecké sbírky, zlato a drahokamy, objevily se na trhu i knihy, o nichž již dávno nebylo slychu. Před několika lety, za měnové krize v Německu, přešla leckterá kniha přes hranice Německa; před nedávnou dobou přišla na řadu Anglie, kde vysoké daně nutily k prodeji; dnes zase pád franku způsobí snad odliv knih z Francie [...].“*² Ze světově proslulých knižních komplexů se rozprodeje týkaly např. bohaté knihovny říšského rodu Stolbergů ve Wernigerode (Sasko-Anhaltsko), liturgických knižních sbírek vévody Roberta I. Parmského (1848–1907) či knihovny ruských carů z Carského Sela.³

Demokratický režim nově vzniklého Československa se rozhodl rozejít se symboly někdejšího habsburského soustátí, především pak s jeho elitami,⁴ což se projevilo již v prosinci 1918 ve zrušení „šlechtictví, řádů a titulů“.⁵ K zániku milované monarchie a ztráty šlechtického *raison d'être* se přidaly také rozsáhlé majetkové přesuny související s pozemkovou reformou, jejíž osten mířil proti institutu a majetkové podstatě fideikomisů („světenství“ – definitivně zrušeny v r. 1924), velkostatkům (500 až 2000 ha) a latifundiím (nad 2000 ha), v drtivé míře spravovanými šlechtou a katolickou církví. V důsledku „největšího díla české revoluce“, „dovršení národního obrození“ či „odčinění Bílé hory“, jak byla pozemková reforma v dobovém kontextu označována (a již tehdy také namnoze kritizována pro svůj příliš „revoluční charakter“), bylo v několika vlnách v letech 1919 až 1935 v českých zemích zabráno a přerozděleno Státním pozemkovým úřadem (SPÚ) 1 283 286 ha půdy zemědělské a 2 738 331 ha půdy nezemědělské,⁶ přičemž reforma nebyla nikdy zcela dokončena a po druhé světové válce

došlo k její revizi. Vlastníkům zabraného majetku byla, pokud možno dle jejich uvážení, přidělena výměra půdy nepřesahující minimální hodnotu státem určeného záboru, tj. ve výši maximálně 150 ha zemědělské a 250 ha nezemědělské půdy s přesahem v odůvodněných případech.⁸ SPÚ mohl zabranou a převzatou půdu použít k „účelům všeobecně prospěšným“, nebo ji přidělit fyzickým či právnickým osobám vymezeným v tzv. přidělovém zákoně,⁹ přičemž původnímu majiteli byla vyplacena „náhrada“ (přejímací cena) dle tzv. zákona náhradového. Vzhledem k niternému vztahu k půdě a hospodářským výnosům měly státní zásahy do majetkové držby pro jednotlivé rody a jejich knihovny v mnoha ohledech osudné následky. Samostatnou kapitolou pak byl pozemkový či jiný hmotný majetek rakousko-uherských státních domén, korunních statků či soukromého vlastnictví Habsbursko-Lotrinské císařské dynastie, jenž na základě Saint-Germainské mírové smlouvy připadl Československu, kde se stal doménou ministerstva zemědělství (dále jen často „MZe“), popř. na jeho správě participovaly také další státní instituce, zejména ministerstvo školství a národní osvěty (dále je často „MŠNO“).

Pokud zámecké knihovny či jejich části nepodlehly živelním pohromám, nedošlo k jejich vývozu do zahraničí, rozkradení nebo jinému znehodnocení, pak se do rukou státu dostaly buď coby konfiskovaný majetek členů někdejší vládnoucí dynastie, nebo v souvislosti s prováděním pozemkové reformy. Jinak zůstaly v soukromých rukou majitelů zámeckého sídla toho kterého rodu.

Zabíráním rozsáhlých pozemkových statků bylo nutné postarat se také o kulturní hodnoty, jež kromě hmotných památek spadajících do kompetence zemských památkových úřadů MŠNO, představovaly taktéž archivy a hospodářské registry velkostatků. Zatímco pro jejich zajištění ze strany státních institucí byl přijat alespoň nějaký legislativní rámec v podobě § 2, bodu 9 zák. č. 118/1920 Sb. z. a n.¹⁰ a § 33 „náhradového“ zákona¹¹, situace starobylých zámeckých knihoven zůstala z hlediska jejich zajištění a využití ve veřejném zájmu nedostatečná. *„Naši knihovníci, zdá se, buď si neuvědomili své povinnosti, neb nedovedli včas uplatnit svého vlivu v zákonodárných sborech, aby při reformě pozemkové bylo pamatováno též nejen snad na záchranu, nýbrž i na zveřejnění neb aspoň zpřístupnění zámeckých knihoven. [...] Uvědomíme-li si, kolik set zámků máme v našem státě, a zjistíme-li si, že na každý jen pátý neb desátý zámek připadne zámecká knihovna o několika tisících svazků, poznáme,*

² OOSTERHUIS 1926, s. 289.

³ LIFKA 1933, s. 129.

⁴ HOMOLOVÁ-JELÍNKOVÁ 2020, s. 7.

⁵ Zák. č. 61/1918 Sb. z. a n.

⁶ PEKAŘ 1923.

⁷ Činnost SPÚ probíhala od 15. 10. 1919 do 1. 5. 1935, kdy byl zrušen vládním nařízením z ledna 1935 a jeho agenda přešla do IX. odboru ministerstva zemědělství. Podrobně viz JANDEROVÁ – HAAS 1966, s. 1–4.

⁸ Dle § 11 zák. č. 215/1919 Sb. z. a n.

⁹ Zák. č. 81/1920 Sb. z. a n.

¹⁰ „K udržování majetku v dobrém stavu náleží zejména: bezpečné uložení a náležitá opatrování archivů, registratur, příručních spisoven a správních knihoven, vyjímajíc věci čistě rodinné.“ Srov. § 2, bod 9 zák. č. 118/1920 Sb. z. a n.

¹¹ „Převzme-li pozemkový úřad celé statky, ať po částech nebo najednou, převezme zároveň jako podstatnou část statku bez zvláštní úplaty archivy a registry patrimoniální a hospodářské správy. Pisemnosti rodinné zůstanou v držení dosavadních vlastníků, podrobí-li se podmínkám stanoveným pozemkovým úřadem v dohodě s ministerstvem školství a národní osvěty, pokud jde o umožnění studia jednotlivých listin nebo knih majících význam všeobecně historický.“ Srov. § 33 zák. č. 329/1920 Sb. z. a n.

*jaké kulturní hodnoty skrývají zámecké knihovny a jaký mohly by mít pro nás význam, kdyby byly povinně učiněny přístupny aspoň pracovníkům vědeckým, když ne celému národu.*¹²

Po kompetenčních sporech mezi MŠNO a MZE souvisejících jednak s novou organizací archivnictví v Československu, jednak s nakládáním s archiváliemi na zabraném pozemkovém majetku,¹³ byl nakonec především díky zásluze Adolfa Ludvíka Krejčíka (1877–1958)¹⁴ zřízen v rámci 1. oddělení I. odboru ministerstva zemědělství – Československý státní archiv zemědělský (ČSAZ),¹⁵ jenž se do budoucna stal výkonným orgánem k zabezpečení a inventarizaci archiválií a hospodářských registratur na zabraném velkém majetku pozemkovém, jenž byl v gesci ministerstva zemědělství spravován Generálním ředitelstvím státních lesů a statků. ČSAZ tak k nelibosti některých archivářů či MŠNO zaplnil mezeru, kterou vzhledem k náročnosti rozjíždějící se pozemkové reformy nedokázaly vyplnit archivní inspektoři či okresní konzervátoři písemných památek a svoji činnost prováděl nejen v případě zabraných statků, ale i na dožádání SPÚ či po vzájemných dohodách se soukromými vlastníky.

První roky úřadování ČSAZ byly vyplněny hektickou činností související jednak se zařizováním úřadu, jednak s úkoly vyplývajícími z odborného pracovního zaměření instituce, tj. zejména vyřízení, převzetí a zabezpečení dokumentace získané archivní a spisovou rozlukou s Rakouskem (1920 až 1924, posléze i s dalšími nástupnickými státy) a paralelní zajištění dokumentace v rámci probíhajících inspekci na velkostatech v tuzemsku. Ty prováděli kromě samotného ředitele Krejčíka také další zaměstnanci, renomovaní archiváři a historici, PhDr. Václav Černý (1894–1962), PhDr. Emanuel Janoušek (1897–1970) či Karel Jeřábek (1899–1950). Při služebních cestách byl jejich primární

zájem soustředěn zejména na archivní a spisový materiál včetně správních knihoven toho kterého statku, na řadě míst však taktéž prohlédli (popř. zinventarizovali) také zámecké knihovny. Na základě Krejčíkových zpráv a odhadů o počtech svazků můžeme říci, že se tak stalo např. v Brandýse nad Labem, Bruntále (20 114 svazků), Bouzově (asi 300 až 400), Bystrém u Poličky (600), Chlumu u Třeboně (2 000), Nových Hradech, Ivanovicích na Hané (2 000), Konopišti (6 000), Kravařích (5 000), Kuksu, Modré, Ostrově u Karlových Varů (7 000), Poděbradech, Sovinci (3 000 až 4 000), Topolčiankách (11 877), Zákupce (700) a Židlochovicích.¹⁶

V případě zámeckých knihoven přejatých do vlastnictví státu došlo v řadě případů k jejich využití pro veřejné účely – např. zámecká knihovna z Brandýsa nad Labem přešla do vlastnictví Národního muzea, zámek v Kravařích byl i s knihovnou zakoupen pro Státní hospodářskou a hospodářskou školu, nejcennější bibliotéky však zůstaly v soukromých rukou a jejich ochrana ze strany státu byla nedostatečná v podstatě až do konce první republiky, jak si o tom posteskl A. L. Krejčík v druhé polovině třicátých let: „*Budu vždy litovati, že nebylo obdobné ustanovení jako o archivech a registraturách hospodářské správy pojato do tohoto zákona [„náhradového“] též ustanovení o oněch rodinných archivech majitelů zabraných statků, jež chovají bohaté archíválie původu státního, jež do těchto archivů uložili šlechtičtí funkcionáři státní, někdejší ministři, vyslanci, vysocí úředníci apod., a že také podobně nebylo pamatováno na cenné staré knihovny zámecké, jak jsem o to usiloval. Stále slibovaný zákon o ochraně památek písemných měl by toto „přehlédnutí“ v zájmu věci napravit.*“¹⁷

Stejně jako jinde v Evropě tak i v ČSR se v meziválečném období odehrály rozsáhlé prodeje šlechtických knižních sbírek, jež se přední znalec zkoumané problematiky

¹² KREJČÍK 1922, s. 9.

¹³ K tomu podrobně viz JANOUŠEK 1968, s. 147–180.

¹⁴ PhDr. Adolf Ludvík Krejčík se narodil dne 14. 6. 1877 v Dobrovici na Mladoboleslavsku jako jedenácté dítě Josefu Krejčíkovi a Marii, roz. Heszové. Vysokoškolská studia v oborech historie a filologie vykonal na Univerzitě Karlo-Ferdinandově v Praze, kde byli jeho přednášejícími např. T. G. Masaryk, J. Goll, Č. Zíbrt ad. V roce 1897 byl Gollem doporučen pro studium na Institut für österreichische Geschichtsforschung (Ústav pro rakouský dějepis ve Vídni), jehož absolventi splňovali odborné předpoklady pro práci archivářů, muzejníků či školených knihovníků. Vídeňská studia úspěšně dokončil v roce 1899 a následující léta strávil na stipendijních pobytech v Německu a Itálii. Na první pracovní místo Krejčík nastoupil ve schwarzenberském archivu v Třeboni, kde započala jeho odborná práce o patrimoniální správě a zájem o historii zemědělství. V letech 1909 až 1919 pak působil v Moravském zemském archivu v Brně, v němž se zabýval problematikou moravských klášterů. V červnu 1914 obhájil na pražské univerzitě disertační práci na téma *Prolegomena k vydání T. J. Pešinoва díla „Mars Moravicus“* a získal titul doktora filozofie. V období první republiky působil do r. 1937 jako ředitel ČSAZ, také zastával funkce ředitele Ústřední slovenské knihovny a čítárny Československé akademie zemědělské. Taktéž figuroval v řadě předních knihovnických či archivních spolků a na počátku okupace pomáhal coby penzista vypracovávat rodopisné studie k prokazování arijského původu. KUPROVÁ 2014, s. 11–14; ZEIBRDLIČ 1931, s. 139.

¹⁵ Úkolem ČSAZ bylo v obecné rovině pečovat o zemědělské archivnictví, dějiny zemědělství (např. výroby, průmyslu), zemědělského obyvatelstva, sloužit účelům vědeckým a výchovným (např. bádání o dějinách zemědělství, šíření osvěty pro ochranu starých písemných zemědělských památek, získávání pramenů a vytváření bibliografií k zemědělským dějinám) včetně plnění dožádání veřejné správy (zejm. ministerstva zemědělství). Do správy ČSAZ spadaly: veškeré spisy registratur dřívějších ministerstev orby c. a k. rakouského a kr. uherského, pokud dle mírových smluv připadly ČSR a nestaly se součástí spisovny ministerstva zemědělství, dále veškeré archivy a hospodářské registratury panství a státních statků, včetně statků nadačních spadajících pod ministerstvo zemědělství, zájmových korporací či jednotlivců, pokud je ČSAZ darovali či dali do úschovy. Z literatury zabývající se ČSAZ viz zejm. KREJČÍK 1920; KREJČÍK 1921; KREJČÍK 1924; KREJČÍK 1927; KREJČÍK 1928; KREJČÍK 1929; KREJČÍK 1937; JANOUŠEK 1926; JANOUŠEK 1931; JANOUŠEK 1933; JANOUŠEK 1934; JANOUŠEK 1934a; JANOUŠEK 1968; ČERNÝ 1952.

¹⁶ KREJČÍK 1922, s. 9.

¹⁷ KREJČÍK 1937, s. 7.

Obr. 1. Bohumír Lifka ve vyšetřovací vazbě StB. Zdroj: ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V), arch. č. V-3571 MV, osobní vyšetřovací spis B. Lifka

Bohumír Lifka¹⁸ nebál srovnávat s obrovskými ztrátami souvisejícími s rušením klášterů za Josefa II.

Mezi hlavní příčiny uvolňování zámeckých knihoven pro trh, umocněnými zrušením fideikomisů a procesy spjatými s pozemkovou reformou, je nutné počítat ztrátu dřívější společenské prestiže vrchnostenských majitelů, obecné zadlužení, daňové zatížení spojené s nemožností dosáhnout dřívějších hospodářských výnosů, náklady na reprezentaci a správu sídel či ztrátu zájmu mladších generací na dalších osudech knižních sbírek jejich předků.¹⁹ „I když udržovací

náklady na biblioteku byly mnohdy nepatrné, ba žádné – místnost knihovny byla zpravidla po celý rok zavřena a ukázována jen hostům, bibliothekář býval naposledy jen čestný titul a přídavek funkce zámeckého vychovatele nebo kaplana – nejdřív knihovna se stala přítěží, když došlo k prodeji některého filiálního sídla, z něhož vzaty byly na milost k převozu a opětné instalaci v zbylém nebo hlavním sídle obyčejně jen věci obecněji chápatelné a ocenitelné hodnoty: nábytek, obrazy, grafika. Stalo-li se, že se zželelo majetníku prodeje celé knihovny, vybral si jen věci, jež hověly nynějšímu vkusu, zálibě a zaměstnání: biografie a memoiry (psychologický moment, připomínání si bývalé slávy, shlížení se v staré citovosti), genealogie, knihy o honbě a lovu, ilustrované knihy o přírodě, cestopisy, sport, militaria, umění, obrazová alba.“²⁰ Jen pro období let 1923 až 1933 odhadl Lifka, že formou přímého prodeje či prostřednictvím aukcí došlo k přesunu více jak dvou set tisíc „starých a vzácných“ knižních titulů do rukou nových majitelů. Ti zakoupené celky uložili do svých soukromých sbírek, nebo je dále „rozdrobili“ a rozprodali.²¹

I přes střídající se ekonomické propady a hospodářské krize se od poloviny 20. let staly v ČSR módními a oblíbenými rozličné aukční prodeje,²² v nichž byly nabízeny také části či celé sbírky uměleckých předmětů a zámeckých knihoven, jejichž majitelé se snažili zvrátit svoji „zápornou

¹⁸ PhDr. Bohumír Jan Lifka se narodil dne 24. 3. 1900 v Radomyšli na Strakonicku do rodiny obchodníka Bohumíra Lifky (nar. 1864) a jeho manželky Anny Rozárie Lifkové, roz. Fialové (nar. 1871). O čtyři roky později přišel na svět také jeho bratr Karel Lifka. Již od mladšího školního věku se stala Lifkovou zálibou četba, jež ho provázela po celý život. Během studií na Jirsíkově gymnáziu v Českých Budějovicích začal vypomáhat ve veřejné české knihovně provozované spolkem Národní jednoty pošumavské, což mělo zásadní vliv na jeho budoucí profesní dráhu. Po maturitě studoval Státní knihovnickou školu a Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy (1919–1923), kde byl po složení rigorózních zkoušek z „filozofie“ a „dějin moderních literatur“, společně s obhájením disertační práce na téma *Josef Dastich. Příspěvek k dějinám českého herbartismu*, promován doktorem filozofie dne 5. 12. 1923. V průběhu vysokoškolských studií byl Lifka přiveden PhDr. Jaromírem Malým, knihovníkem právě zakládané knihovny Národního shromáždění, do „Spolku sběratelů a přátel exlibris a jiné užitkové literatury“, a také se dostal do kruhů osob kolem spisovatele a filozofa Rudolfa Iny Malého a novináře, spisovatele a literárního kritika Františka Xavera Šaldy. Od roku 1923 do první poloviny 30. let působil Lifka postupně jako knihovnik Národního shromáždění, Akademického domu či Veřejné a univerzitní knihovny v Praze. Dne 20. 9. 1930 se oženil s Marií Baborovou (nar. 2. 5. 1908) a z manželství vzešly dvě děti – syn Michael Lifka (nar. 28. 10. 1932), jenž později působil jako knihovnik v Národní knihovně, a dcera Helena Lifková (nar. 26. 5. 1942). V letech 1934 až 1959 byl Bohumír Lifka správcem knihovny Náprstkova muzea v Praze. Dále působil jako redaktor (1925–1927) a tajemník redakce (1927–1933) *Masarykova slovníku naučného* či jako redaktor *Erbovní knížky* a *Marginalií*. V roce 1937 se stal členem charitativního Řádu rytířů svatého Lazara Jeruzalémského („lazariáni“) a taktéž byl aktivní v Řádu Maltézských rytířů. Mezi hlavní Lifkovy badatelské zájmy patřilo zkoumání historie zámeckých knihoven, odborně se zabýval osobností Františka Xavera Šaldy, dějinami filozofie či minulostí Řádu Maltézských rytířů. V roce 1945 se stal členem Československé strany lidové a zároveň byly před Čestným soudem Svazu českých knihovníků řešeny jeho údajné prohřešky z minulých let. Za publikační činnost v periodících „Tak“ a „Pruty“ před okupací mu bylo pro odbornou knihovnickou činnost uloženo silentium do 31. 12. 1947, naproti tomu obvinění útočící na jeho „národní a státní spolehlivost“ bylo vyvráceno. V roce 1947 bylo B. Lifkovi ministrem školství a národní osvěty uděleno ocenění „vzorný pracovník ministerstva školství“. V 50. letech se Lifka nadále angažoval v již zakázaných lazariánech, což se mu nakonec stalo osudným. Dne 14. 2. 1959 došlo k jeho zatčení Státní bezpečností (StB). Ve dnech 15.–16. 7. 1959 stanul společně s dalšími osobami označenými jako „JUDr. Jiří Suchánek a spol.“ před senátem Krajského soudu v Praze, jímž byl odsouzen na sedm let vězení společně se ztrátou čestných práv občanských a propadnutím celého majetku. V odůvodnění rozsudku byl Lifka označen za „obdivovatele katolické šlechty a duchovenstva“, což ho přivedlo mezi lazariány a maltézské rytíře, kteří dle obvyklých floskulí „sledovali zvrát lidově demokratického státního zřízení“. V souvislosti s činností Řádu Maltézských rytířů uškodili v té době již bývalému řediteli Náprstkova muzea odesílané dopisy do zahraničí vztahující se k činnosti a stavu řádu či zprostředkované kontakty s uprchlým Karlem Schwarzenbergem. V rámci aktivit s lazariány měl zase Lifka na společných schůzkách údajně vyzývat ostatní členy k aktivnímu odporu vůči komunismu. Nakonec byl charakterizován jako „zavilý a záłudný nepřítel lidově demokratického státního zřízení s mizivou možností nápravy a převýchovy“. Zbývalo již jen obrátit se k soudu vyšší instance. Nejvyšší soud v Praze rozsudkem ze dne 17. 9. 1959 však odvolání zamítl. Naštěstí přišel rok 1960 a s ním spojená plošná amnestie, která se týkala taktéž Bohumíra Lifky, jemuž byl prominut zbytek trestu odnětí svobody s podmínkou na deset let a v rámci amnestie v roce 1965 mu byl prominut i zbytek „zkušební doby“. Koncem 60. let byl Lifka nejprve zbaven absurdních obvinění a soudně rehabilitován před Zvláštním senátem pražského krajského soudu, proti jehož výroku se však odvolal generální prokurátor a změněné politické poměry po okupaci vojsky Varšavské smlouvy zapříčinily zrušení tohoto rozhodnutí. Soudní anabáze se táhla až do roku 1976, kdy bylo v obnoveném řízení Lifkovo stíhání zastaveno. Srov. SOA Třeboň, Sběrka matrik, matrika narozených 1900–1910, záznam č. 35, fol. 2; AUK, Matrika doktorů UK, inv. č. 5, Matrika doktorů Univerzity Karlovy V., s. 2280; ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V), arch. č. V-3571 MV, osobní vyšetřovací spis B. Lifka, protokol B. Lifky na Správě vyšetřování MV v Praze ze dne 15. 2. 1959, s. 33–34; Tamtéž, skupinový spis – trestní oznámení, žaloba, soudní protokoly a rozsudky vztahující se k B. Lifkovi; KNIHOVNA 1945b, s. 71. TOMEŠ 1999, s. 274. KNEIDL 1997.

¹⁹ LIFKA 1933, s. 130–131.

²⁰ Tamtéž, s. 131.

²¹ Tamtéž, s. 130–131.

²² Historie knižních aukcí měla v českých zemích tradici z přelomu 18. a 19. století. První z nich uskutečnil majitel čítárny časopisů a půjčovny knih Ondřej Gerle v pražské Celetné ulici dne 22. 3. 1784 a jejich úspěch trval až do roku 1804. V průběhu 19. století pořádala knižní aukce pražská Univerzitní knihovna či nakladatel a knihkupec Adolf Kuranda. Srov. HÁLA 1948, s. 35.

platební bilanci“. Vzhledem k unikátnosti a ceně se tuzemské nabídky staly atraktivní také pro zahraniční sběratele a knihkupce, kteří zde ať již přímo či v aukčních síních nakupovali za nízké ceny. Bohužel v řadě případů selhaly státní instituce, které mohly intervencemi či investicemi zabránit únikům kulturního bohatství do zahraničí. „*Ministerstvo financí však zdaleka neplní vzhledem k možnostem vzácných investic na staletí svou čestnou povinnost, zejména pokud běží o nebohemikální rarissima, která jsou šmahem vyvážena za hranice. Touto neblahou politikou se děje, že se Čechy stávají již několik let rejdištěm cizích antikvářů, kteří se nespokojují nabídkami majitelů, nýbrž v mnoha zjištěných případech nutí a přemlouvají bývalé šlechtice k prodeji jednotlivých knih a celých knihoven. Velké množství zámků se zbavuje knihoven a tento stav trvá. Noví nabyvatelé se jen zřídka těší z nalezené knihovny; obyčejně ji zakrátko prodají. Mecenáši veřejných sbírek přitom nevznikají. Noví bibliofilové mezi zámeckými pány se rodí velmi sporadicky [...].*“²³

Mezi nejvýznamnějšími nakladatelstvími a osobnostmi zabývajících se aukčním prodejem knižní produkce za první republiky je možné zmínit „Orbis“ a „Naši knihu“, dále pak pražské knihkupce a antikváře – Karla Finka, Oldřicha Pyšveje (obchod v Jindřišské ulici) a jeho bývalého žáka a zaměstnance, obnovitele pravidelných knižních aukcí v Čechách, Karla Zinka,²⁴ jehož podnik sídlil v Ječné ulici. Zinkovy dražby v pražském hotelu Beránek na Tylově náměstí se staly proslulými,²⁵ stejně jako aukční katalogy, na jejichž sestavování se v mnoha případech podílel taktéž B. Lifka. Od první Zinkovy aukce uspořádané dne 5. 10. 1925 proběhlo do roku 1949 celkem šedesát pět dražeb „*vzorně a vědecky připravených, jimž dovedl dodat pevný řád a sloh. Byly to zejména aukce ucelených šlechtických knihoven, knihoven vydavatele Moderní revue Arnošta Procházky a řady jiných sběratelů*“.²⁶

Z dalších aukčních síní či osobností zabývajících se nejenom knižními dražbami je možné zmínit ještě populární pražské aukce Zdeňka Jeřábka ve Spálené ulici, dále Ladislava Ryšavého, jenž je od roku 1927 provozoval

v Jeruzalémské ulici, kde původně pořádal od roku 1921 dražby Státní zástavní úřad. Nezapomenout bychom neměli ani na aukce Stanislava Budila v parlamentní budově na Malé Straně, uměleckého salonu Jindřicha Slatnera (zal. r. 1926) a akademického malíře Moritze Müllera na Národní třídě, uměleckého knihaře a nakladatele Ludvíka Bradáče nebo v menším měřítku na dražby spisovatele a bibliofila Václava Augusta (pseudonym Jan Maria August) či Syndikátu výtvarných umělců. Vyhlášenými se v letech 1926 až 1931 staly také nabídky aukční síně Sdružení pražských starožitníků „Maison antique“ se sídlem na Masarykově nábřeží v Praze pod vedením Karla Rosenkranze, Karla Chaury a Antonína Nečase, které se zaměřovaly na rozprodej šlechtických sbírek a zámeckých deposit. Za jednu z jejich nejvýznamnějších aukcí můžeme považovat prodej inventáře průhonického zámku (dnes Národní kulturní památka a součást UNESCO) ve dnech 8. až 9. října 1928, k němuž dalo svolení ministerstvo zemědělství, jemuž zámek kvůli ekonomickým obtížím prodal hrabě Arnošt Emanuel Silva-Tarouca (1860–1936) v roce 1927.²⁷

Z hlediska veřejného zájmu bylo lepší, uskutečnil-li se prodej zámeckých knižních sbírek ve prospěch československého státu, popř. některé z veřejných knihovnic, vědeckých či kulturních institucí (ať již přímo či prostřednictvím dražby), jejichž zástupci sledovali aukční katalogy a nejednou se zúčastnili i samotných licitací. Státem byly ve dvacátých a třicátých letech získány koupi či jinou formou (mimo vyvlastnění) např. knihovna Kinských, kterou měla pronajatou v letech 1921 až 1936 Státní knihovnická škola; Josefa Marii Baernreithera z Mlýnců (1845–1925) pro Knihovnu Národního shromáždění v roce 1926; bohatá a rozmanitá palácová knihovna pražské lobkovické sekundogenitury o 34 073 svazcích, jejíž sbírky i se skvostem v podobě *Velislavovy bible* (vytvořena v letech 1325–1349) přešly jako celek do Veřejné a univerzitní knihovny²⁸ (dále jen často VUK) v roce 1928; křivoklátská knihovna Fürstenberků o 24 423 titulech v roce 1931; knihovna baronů Sina a jejich dědiců princů Hohenlohe-Schillingfürst a Ipsilanti, jež přešla pod Hellichovo muzeum Poděbradska; knihovna Františka

²³ LIFKA 1934, s. 17.

²⁴ Karel Zink se narodil dne 27. 4. 1889 na Královských Vinohradech. V letech 1907 až 1910 se vyučil knihkupcem u Oldřicha Pyšveje, v jehož firmě pracoval do roku 1918. V letech 1919 až 1923 řídil antikvariát Zemědělského knihkupectví a nakladatelství A. Neuberta. Vlastní závod otevřel dne 5. 11. 1923 a o dva roky později začal s pořádáním knižních aukcí, čímž obnovil tradice pražských knižních dražeb z 18. a 19. století. V roce 1942 byla Zinkovi odňata licence pro jeho členství v zednářské lóži. Po okupaci se v letech 1945 až 1946 stal národním správcem několika bývalých pražských německých antikvariátů a společně s Františkou Švábovou (1897–1966) znovu otevřel knihkupectví a antikvariát se sídlem v pražské Mostecké ulici, přičemž v roce 1946 obnovil v Malostranské besedě také knižní aukce. V letech 1949 až 1955 pracoval v zestátněném antikvariátu (Orbis, n. p., od roku 1953 Kniha, n. p.), kde uspořádal dalších deset knižních dražeb. Po celý život se významně angažoval ve Spolku českých bibliofilů a působil také ve Spolku sběratelů a přátel exlibris. Zemřel dne 13. 12. 1975 ve věku osmdesáti pěti let. Srov. Internetový portál *Slovník českých nakladatelství 1849–1949*, heslo Karel Zink. Dostupné z: <https://www.slovník-nakladatelství.cz/nakladatelství/karel-zink.html> [cit. 20. 6. 2020].

²⁵ XV. aukce byla pořádána v Brně ve dnech 9. až 10. 6. 1928 a pro moravskou metropoli se stala kulturní senzací.

²⁶ TOMAN 1969, s. 5.

²⁷ TRIBUNA 1928, s. 5; TRIBUNA 1928a, s. 5; Internetový portál ART+: vše o trhu s uměním – přehled historie pražských aukcí 1912–1939. Dostupné z: <https://www.artplus.cz/cs/aukcni-zpravodajstvi/1/z-historie-prazskych-aukcii> [cit. 15. 3. 2020]; Internetový portál Akademie věd České republiky (AV ČR, v. v. i.) – Botanický ústav AV ČR, v. v. i. – zámek Průhonice. Dostupné z: <http://www.pruhonickypark.cz/cs/zamek/historie-zamku/> [cit. 20. 6. 2020].

²⁸ NK ČR v průběhu své historie změnila několikrát svůj status i název. Svou novodobou historii započala v roce 1777 jako Veřejná c. k. univerzitní knihovna. Po vzniku samostatného Československa změnila název na Veřejná a univerzitní knihovna. V roce 1919 byl k knihovně přičleněn nově vzniklý Československý ústav bibliografický, jeho činnost převzalo v roce 1925 nově zřízené konzervační oddělení nazvané Národní knihovna. V roce 1935 byla přejmenována na Národní a univerzitní knihovnu a s výjimkou protektorátního období byla pod tímto názvem známá až do roku 1958, kdy změnila název na Státní knihovnu Československé republiky (dále od roku 1960 jako Státní knihovna Československé socialistické republiky, od r. 1969 v důsledku politických změn České socialistické republiky).

a Anny Lützwových, která byla odkázána Národnímu muzeu a Ústřední knihovně města Prahy.²⁹ Naopak v přímých prodejkách soukromým osobám či v aukčních síních se rozptýlila řada unikátních a cenných šlechtických knihoven, jejichž majitelé se ocitli ve finanční nouzi, jako např. Pálffyové, Dietrichsteinové či Thun-Hohensteinové.

První poválečná tuzemská knižní aukce většího formátu se týkala knihovních sbírek obsažených v pozůstalosti uherského hraběte Jana (Jánose) Františka Pálffyho z Erdödu (1829–1908) nacházející se v bratislavském paláci a slovenských zámcích v Kráľové, Pezinku a Bojnici.³⁰ Uskutečnila se ve dnech 8. až 10. března 1926 v Praze a za nejvyšší vydražený titul s vyvolávací cenou 15 000 Kč, který po zaplacení vydražené částky 56 000 Kč putoval do ciziny, bylo považováno dílo Tomáše Kempenského (Thomas Haemmerken, asi 1380–1471) „*De Imitatione Christi*“ („*O následování Krista*“) vytištěné v Augspurku kolem roku 1470.³¹

Nejvyšší díla moravské dietrichsteinské zámecké knihovny z mikulovského zámku, nepočítáme-li vývoz padesáti tří inkunábulí v roce 1927, se „rozplynula“ ve švýcarských a rakouských aukčních síních v letech 1933 až 1934.³² Dražby uskutečněné pod taktovkou firmy H. Gilhofer & H. Ranschburg v Luzernu ve dnech 21. až 22. listopadu 1933 a 25. až 26. června 1934 a ve Vídni ve dnech 27. února až 1. března 1934, se staly evropskou senzací.³³ V první luzernské dražbě byla celková hodnota 795 vybraných knižních jednotek a konvolutů z více jak třiceti tisíci svazkové knihovny odhadnuta na 266 150 švýcarských franků, což v té době činilo asi 1 730 000 Kč a největší část vydražil londýnský antikvariát Goldschmidt.³⁴ Nejpoměrněji byly zastoupena díla z přírodních věd, medicíny a inkunábule.³⁵ Přestože bylo před aukcí Státním památkovým úřadem zabráněno vyvézt unikátní prvotisky zahraniční proveniencí a československým

státem byla odkoupena sbírka bohemikálních rukopisů, k jejichž výběru byli do mikulovského zámku vysláni ředitel Vefejně a univerzitní knihovny PhDr. Jan Emler (1877–1951) a ředitel Knihovny Národního muzea PhDr. Josef Volf (1878–1937), dostalo se na třicet vzácných bohemik do aukční síně a zpátky do ČSR jich šlo pouze devět. Janu Emlerovi přítomnému aukční licitaci se podařilo „ukorištit“ latinsky psanou *Alexandreidu* z poloviny 15. století za 5 057 Kč,³⁶ zbytek putoval do soukromých rukou Otokara Kruliše-Randy (1890–1958) a tvořily ho tři rukopisy předhusitské éry z rokycanského augustiniánského kláštera včetně pergamenového rukopisu sv. Remigia z Remeše z 11. století a dalších pět tisků, mezi nimiž figurovala *Bible kralická* z roku 1596.³⁷ Celkový finanční profit z aukce byl vcelku dobrý, avšak výsledná částka dražených jednotek málokdy dosáhla či přesáhla odhadní ceny.³⁸ Při druhé aukci ve švýcarském městě na březích Vierwaldstätterského jezera bylo draženo 536 položek společně s moderním uměním a luxusními tisky. Největší zastoupení skýtal titul francouzské literatury či díla věnující se přírodním vědám. Na vídeňské aukci pak byly nabízeny rukopisy a tisky, z nichž se podařilo VUK prostřednictvím tuzemské antikvářské firmy zakoupit dva exempláře pražských kaligrafických sborníků předloh písma ABC-Buch Petra Franzy a Küsela Berky z počátku 19. století.³⁹ Celkem se knihovně podařilo z Dietrichsteinské bibliotéky odkoupit 117 rukopisů a 208 prvotisků, které byly uloženy v Moravském zemském archivu a v roce 1944 přešly do dnešní Moravské zemské knihovny v Brně. Další část rukopisů se stala v 50. a 60. letech součástí depozit Knihovny Národního muzea a pocházely ze sbírek výše zmíněného O. Kruliše-Randy.⁴⁰

Zatímco mikulovská knihovna byla rozprodána v zahraničí, naše patrně nejvýznamnější a nejbohatší soukromá bibliotéka – děčínská zámecká knihovna Thun-Hohensteinů

²⁹ LIFKA 1934, s. 17–18; KNEIDL 1956, s. 169.

³⁰ Pokud pomíneme vídeňské dražby pálfyovských sbírek z počátku 20. let 20. století, pak tuzemské knižní aukci předcházely dva rozprodeje uměleckých předmětů shromážděných především Jánosem Pálffyem. Uspořádány byly Východoslovenským museem v Košicích v Piešťanech ve dnech 30. 6. až 1. 7. 1924 a v Praze ve dnech 2. až 3. 12. 1924. Mezi vzácnými gobelíny, obrazy, vídeňským porcelánem, bronzovými a mramorovými plastikami byly nabízeny taktéž knižní tituly, jejichž prodaný počet odhadl Bohumír Lifka na 2 000 kusů. Srov. LIFKA 1933, s. 130; TOMAN 1924, s. 174; LIDOVÉ NOVINY 1924, s. 7.

³¹ ČASOPIS ČESKOSLOVENSKÝCH KNIHOVNÍKŮ 1926, s. 51–52; LIDOVÉ NOVINY 1926, s. 7.

³² PETR 2003, s. 122.

³³ K průběhu dražeb srov. KAUCKÁ 2015, s. 28–33.

³⁴ LIFKA 1933a; s. 9. KAUCKÁ 2015, s. 29.

³⁵ KAUCKÁ 2015, s. 35.

³⁶ Tamtéž, s. 45.

³⁷ GRUND 1933, s. 9; LIFKA 1934a, s. 18–19.

³⁸ Knihovník Antonín Grund, jenž na aukci zastupoval zájmy O. Kruliše-Randy, o tom referoval v Lidových novinách: „*Prodalo se kromě několika svazků vše, ač pravidelně pod odhadní cenou, jež jen v málo případech byla podstatněji překročena. Pergamenový německý pasionál z polovice 14. století s tužovými kresbami na deskách pravděpodobně rakouského původu prodán za 1850 švýc. Frs. (odhadní cena 750), Amisův „Strikker“, středohornoněmecký rukopis na pergamenu s jemnými iniciálovými kresbami, za 4 600 (1 800), Terentiovy komedie v opisu spolutvůrce mikulovské knihovny humanisty Hieronyma Münera z let 1460–1473 za 610 (360), rukopis „Schenspiegel“ ve třech svazcích z druhé polovice 15. stol. za 900 (800). Jinak rukopisy německé i soubor řeckých rukopisů, mezi nimi vzácně vypracované kusy z 10. až 12. století prodávány se hluboko pod cenou: homilie Řehoře z Naziance za 2 500 (odhad 6 000), Johannes Damascenus za 1 500 (4 000), výklad na osm knih Starého zákona za 2 600 (6 000), původní rukopis ulmského dominikána Felixe Fabri „Descriptio Theutonie et Nationis Suevie et civitas Ulme“ z konce 15. stol. za pouhých 250 (1 500). Zklamala vrcholná čísla aukce, raný opis 10. století kapitularií Karla Velikého v redakci Ansagisově, jež prodána za 4 200 (odhad 10 000), nejdražší kus aukce, řecký evangelář z počátku 12. století s pěti celostránkovými miniaturami a ve skvělé byzantské vazbě, oceněný na 15 000, prodán za 6 500 [...]“ Srov. GRUND 1933, s. 9.*

³⁹ KAUCKÁ 2015, s. 32.

⁴⁰ PETR 2003, s. 123 a 126.

se dočkala několika aukcí v Praze pořádaných Karlem Zinkem a Oldřichem Pyšvejcem v letech 1933 až 1934.⁴¹ Prodeji knihovny, jež mohla mít údajně až kolem devadesáti tisíc svazků,⁴² předcházely ekonomické problémy Františka Antonína Thun-Hohensteina (1890–1973). Ten se snažil svoji svízelnou ekonomickou situaci vyřešit odprodejem zámeckého komplexu a přesunem rodiny do zámečku v Jilovém u Děčína, kam se dala rozsáhlá knihovna s těžištěm převzt. Po vzájemných jednáních s československým státem došlo v roce 1932 k prodeji zámecké budovy pro armádní účely a svítala naděje také pro odkup nejvzácnějších sbírek – zbrojnice a knihovny. Celková hodnota bibliotéky byla oceněna částkou 650 000 Kč, jednání však ztroskotala na negativním stanovisku ministerstva financí.⁴³ Jelikož vojenská správa začala tlačit na urychlené vyklizení knihovniho sálu, prodej knihovny do zahraničí byl státem zakázán a František Antonín trval na odprodeji bibliotéky jako celku a jejímu zaplacení v hotovosti, z řady zahraničních i tuzemských zájemců zůstal nakonec pouze pražský starožitník Václav Hořejš, jemuž byla knihovna prodána za 330 000 Kč dne 2. února 1933.⁴⁴ Hořejš zakoupil knihovnu kvůli jejímu rozprodání a finančnímu profitu, za kterýmžto účelem oslovil Karla Zinka, jenž měl soubor co nejrychleji připravit k prodeji. Ve značném spěchu tak proběhla XXXIII. Zinkova aukce za odborné spoluúčasti B. Lifky, jejímž zlatým hřebem se stal prodej benátského prvotisku *Dekameronu* z roku 1492 za osminásobek vyvolávací ceny zahraničnímu obchodníkovi Otto Ranschburgovi, jímž byl následně prodán do Itálie.⁴⁵ „*Hořejš ovšem nebyl ani tak spokojen. Nechtěl se zatěžovat pečlivou přípravou aukcí a zejména tiskem katalogů. Knihy chtěl prodávat ve velkém, na metry a na kila, nikoliv po jednotlivých kusech. Proto se se Zinkem rozešel a organizaci dalších aukcí svěřil Oldřichu Pyšvejcovi.*“⁴⁶ Dražby konkurenční firmy již nedosahovaly Zinkovy úrovně a tituly, které se do nich nedostaly byly rozprodány „deprimujícím způsobem“.⁴⁷ Skončily ve sklepení Hořejšova podniku, kde o ně sváděli urputné boje obchodníci domácí i zahraniční. „*V určenou hodinu se otevřely dveře, dav zákazníků sestoupil do sklepa, kde po celý den vládl chaos. Všichni kupující byli obchodníci, celí říční, jak na dalším prodeji knih vydělají. Při Hořejšových cenách se nemuseli bát prodělků. Místo rozvážného přemýšlení tak pobíhali mezi regály ve snaze objevit co nejvzácnější svazky dříve než konkurence. V oboru vzácných knih byl ‚Hořejšův sklep‘ největším honem za poklady té doby, co Napoleonova vojska vyplenila knihovny v Itálii. Opakovaně propukaly šarvátky. Jeden obchodník uchopil knihu a hned tři další protestovali,*

*že patří jim. Vzhledem k tomu, že účastníci pocházeli z celé Evropy, létaly vzduchem výhružky a nadávky v nejrůznějších jazycích. Nakonec skupina německých obchodníků přišla se smírným návrhem: sklep se rozdělí do několika sekcí a každému bude přidělena jedna s právem přednostního výběru. Poté, co si vybere, bude zbytek k dispozici všem ostatním [...].*⁴⁸ Ne všechny tituly thunovské knihovny se dostaly do zahraničních sbírek a řadu z nich získali domácí sběratelé O. Kruliš-Randa, Otakar Vaňura, Rudolf Hirsch, Zdeněk Kalista ad. či československé státní instituce – Vojenské muzeum (dnes uloženo v Knihovně Vojenského historického ústavu), bratislavská Knihovna Univerzity Komenského, ČSZA či VUK, jejíž ředitel měl zájem především o sbírku knihovny Františka Martina Pelcla (1734–1801).⁴⁹ Nakonec se VUK podařilo získat z thunovských sbírek čtyři inkunábule a 134 rukopisů o 137 svazcích celkem za 127 500 Kč, pro které byla v oddělení rukopisů a starých tisků vytvořena samostatná signaturová skupina XIX.⁵⁰ Prodej majetku Thun-Hohensteinů se měl dotknout také dalšího velkého komplexu – empírového zámečku Kačiny na Kutnohorsku patřící Quido Thun-Hohensteinovi z italské rodové větve. Zámek šel sice do prodeje, avšak knihovna o cca 35 000 svazcích po zdoluhavých jednáních nakonec zůstala zachována jako celek díky intervenci státu.

Kromě aukcí obsáhlých knižních komplexů Pálffyů, Ditrichsteinů a Thun-Hohensteinů, došlo také k rozprodeji menších zámeckých biblioték, jako např. Valdštejnů z Čestic (prodej v roce 1924); Sweerts-Sporků z Lysé nad Labem (asi 1 000 svazků, prodej v Praze, 1926); Wallisů z Kolečovic (asi 1 000, prodej a aukce v Praze, 1927); Clam-Martiničů ze Smečna (asi 2 000, prodej v Praze, 1926, 1930); Medňanských (Mednyánszky) z Rakovic (asi 1 000, prodej na Slovensku a v Praze, 1931); Chorinských ze Želetic (asi 1 000, prodej a aukce v Dörlingu v Hamburku, 1932); Josefa Augusta Doerra ze Smilkova (prodej v roce 1932); Josefa Nostitze-Rienecka z Rokytnice a z Plané u Mariánských Lázní (aukce a prodej v Praze 1933–1934); Emmy Destinové ze Stráže nad Nežárkou (prodej části sbírky v roce 1934); Apponyiů v Oponicích na Slovensku (prodej části sbírky v Praze v roce 1939).⁵¹

1938–1945

Politika appeasementu západních evropských mocností s cílem zabránit válce za jakoukoliv cenu společně se stupňujícím se nátlakem nacistů na domácí i mezinárodní politické scéně, vyústily v podepsání dohody čtyř mocností

⁴¹ I. pořádaná Karlem Zinkem v Praze ve dnech 10.–13. 4. 1933 (draženo 845 čísel), II. pořádaná O. Pyšvejcem v Praze ve dnech 6.–9. 6. 1933 (s přídávky draženo 875 čísel); III. pořádaná O. Pyšvejcem v Praze ve dnech 4.–6. 10. 1933; IV. pořádaná O. Pyšvejcem v Praze ve dnech 6.–8. 11. 1933; V. pořádaná O. Pyšvejcem v Praze ve dnech 31. 1.–3. 2. 1934; VI. pořádaná K. Zinkem v Praze ve dnech 4.–7. 4. 1934.

⁴² K problematice určení množství titulů srov. LEDINSKÁ-MALÁ 1971, s. 65–66.

⁴³ ŠUMAN 2016, s. 105.

⁴⁴ ŠUMAN 2016, s. 104–105; LEDINSKÁ-MALÁ 1971, s. 69–70.

⁴⁵ ŠUMAN 2016, s. 106.

⁴⁶ Tamtéž, s. 105.

⁴⁷ LEDINSKÁ 1974, s. 207.

⁴⁸ Ze vzpomínek Hanse Petera Krause – srov. ŠUMAN 2016, s. 105–106.

⁴⁹ Tamtéž, s. 106–107.

⁵⁰ Tamtéž, s. 106.

⁵¹ Srov. LIFKA 1933, s. 130; LIFKA 1934, s. 17.

v Mnichově v noci z 29. na 30. září 1938. V jejím důsledku bylo ČSR nuceno postoupit Německu pohraniční území a o svůj díl kořisti se přihlásilo i Polsko a Maďarsko. Zábor zásadním způsobem narušil hospodářskou výrobu, komunikační sítě a nakonec zasáhl také vnitrozemské oblasti s tzv. německými jazykovými ostrovy. Celkově se týkal asi 20 % předmnichovského území s 3 819 000 obyvateli.⁵²

Kromě ekonomických ztrát došlo odstoupením sudetského území také k nezacelitelným kulturním škodám, které se dle B. Lífky dotkly asi 126 významných historických, vědeckých, klášterních a zámeckých biblioték s nejméně 1 194 526 knižními jednotkami. Z tohoto počtu tvořily 48 klášterní knihovny, 16 význačné farní a duchovenské bibliotéky a 42 knihovny archivní, muzejní a speciální. K nim bylo nutné počítat také 18 šlechtických a 2 sídelní soukromé zámecké knihovny:

- Čechy: Schwarzenberská v Českém Krumlově (asi 51 000 svazků), Lobkowiczská v Bílině, Löwenstein-Wertheim-Rosenberská v Boru u Přimdy, Hohenzollernská v Bystřici nad Úhlavou, Zedtwitzovská v Doupově, Buqoyů v Nových Hradech a Hauenštejnu (Horní Hrad nedaleko Stráže nad Ohří), Beaufort-Spontinská v Bečově (4 000 sv.), Coudenhovská v Ronšperku (Poběžovice, 1 500 sv.), Clary-Aldringenská v Teplicích (5 000 sv.), Hartigovská v Mimoní (4 000 sv.), Hohenlohská v Červeném Hrádku (1 000 sv.), Czerninská v Petrohradu na Lounsku (5 000 sv.), Kounicovská-Schönberská v Novém Zámku u České Lípy, Metternichovská v Kynžvartu (37 000 sv.), knihovna státního zámku v Zákupích (1 370 sv.),
- Morava: Žerotínská v Bludově (6 148 sv.), Řádu německých rytířů v Sovinci (17 422 sv.),
- soukromé: Eduarda Langera-Schrolla v Broumově (40 000 sv.) a Jaromíra Rašina v Liběchově (22 000 sv.).⁵³

Vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava, samostatného Slovenského štátu a autonomní Podkarpatské Rusi proniklo do všech oblastí každodenního života obyvatel, který se měl napříště podřídit germanizaci, arizaci a válečné kampani Třetí říše. Knihovnám všech stupňů bylo určeno přispívat k šíření „říšské myšlenky“ a z jejich fondů bylo odstraňováno „škodlivé písemnictví“ – díla židovských autorů,

politických emigrantů, literatura zednářská, legionářská, socialistická atp. Nejcitelnější ztráty, odhadované na půldruhého milionu svazků, postihly židovské majitele.⁵⁴ Účinnou záchranou konfiskovaných knihoven bylo jejich odevzdání do univerzitních knihoven v Praze a v Brně, které si vyžádaly předání svazků (zejm. cenných tisků) pro doplnění mezer ve stávajících fondech. Zbytek byl posléze předán do stoupy, za což ručili představitelé okresního úřadu, nebo vládních policejních institucí.⁵⁵ Naštěstí se řadu knih perzekvovaných vlastníků či emigrantů podařilo uschovat a k jejich odevzdání úřadům došlo po okupaci,⁵⁶ popř. již za války zaměstnanci knihoven skryli svazky určené ke zničení před zraky okupantů, jako tomu bylo např. v brněnské Veřejné knihovně a čítárně: „*Při policejních opatřeních bylo zabaveno celkem 1 140 svazků knih povětšinou povahy politické a ideologické. Byly odvezeny policejními orgány a do knihoven se již nevrátily. To jest také celková skutečná ztráta knižního materiálu. Pokud později docházelo k označování knih, které měly býti z knihoven vyřazovány a odstraňovány, podařilo se správě knihovny po mlčenlivé dohodě s českými výkonnými orgány policejního ředitelství podržeti všechny k zabavení určené knihy pod střechou knihovny. Byly uschovány ve zvláštních balících a vhodně rozmístěny po budově z důvodu nenápadnosti. Podobně byla zachráněna veškerá literatura ruská, anglická, americká a francouzská, jejíž půjčování bylo zakázáno.*“⁵⁷

Úbytky fondů se dotkly knihoven všech typů: vědeckých, veřejných, korporálních, administrativních či soukromých.⁵⁸ Citelně postiženy byly mj. Karlova univerzita a Masarykova univerzita, České vysoké učení technické, Akademie výtvarných umění, Vysoká škola báňská v Příbrami, Vysoká škola technická dr. Edvarda Beneše, brněnská a pražská Vysoká škola zemědělská, Náprstkovo muzeum, Československá akademie zemědělská, Ústřední svaz československého průmyslu, Ústav pro národní biologii a eugeniku v Praze, knihovny ministerstev zahraničních věcí a financí, lužická bibliotéka dr. Františka Páty či Československé obce sokolské. Ze zámeckých knihoven je pak nutné zmínit bibliotéku hrabat Šporků z Kuksu převezenu do Lince či vzácnou roudnickou lobkowiczskou knihovnu zabranou v roce 1941 protektorátní správou. Díky úsilí NUK byla knihovna evakuována do jejích depozit (přes 72 000 svazků), v nichž zůstala i po válce a k navrácení její značné části Lobkowiczům došlo

⁵² DEJMEK 2018, s. 256–257.

⁵³ LIFKA 1938, s. 120–121.

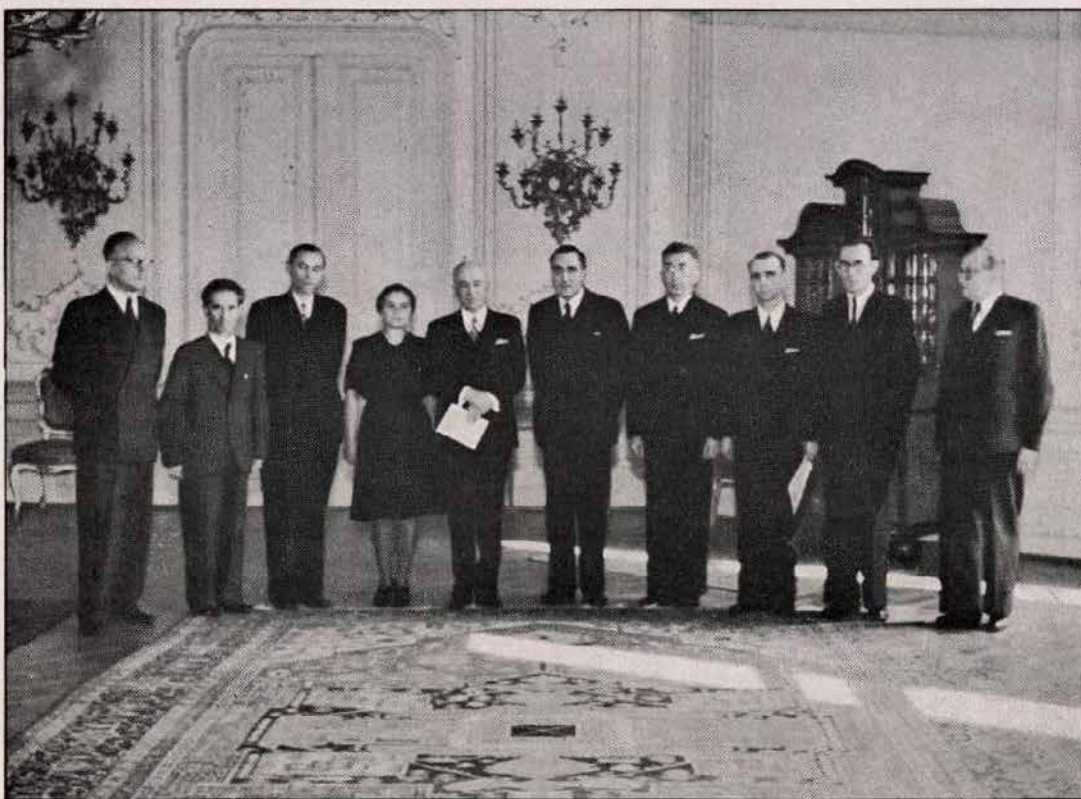
⁵⁴ Zásahy do vlastnických vztahů po Mnichovu a zejména po 15. březnu 1939 byly součástí nacisty prováděné okupační politiky, která směřovala jak vůči židovskému, tak i českému majetku. Majetkové přesuny se nesly v duchu vyvlastňování a konfiskací, nápadně nevýhodných a nedobrovolných prodejů či případné nucené správy. Po celou dobu existence protektorátu byl téměř veškerý nemovitý majetek (např. Státních lesů a statků) převeden na instituce kontrolované německou okupační správou a ve prospěch německých subjektů byly pružně využívány také další německé trestní normy, soudní rozsudky či ustanovení vyplývající z provádění první pozemkové reformy. V roce 1941 vznikl v Praze tzv. Treuhandstelle, zvláštní úřad pro evidenci a správu majetku ponechaného v protektorátu po počátku transportů, k jeho běžné činnosti patřilo soustředění a soupis zabavených knih na území Prahy, nadto začala v prosinci 1942 akce TS06, která byla zaměřena na zajištění knih i v rámci dalších oberlandrátů. Knihy měly být očištěny a opraveny, odstraněny ex libris. K jejich zhodnocování mělo dojít prodejem sestavených kompletů, nepoužitelné písemnosti byly soustřeďovány jako starý papír. Do března 1943 bylo ve skladech téměř 800 tisíc svazků knih všeho druhu, srov. KREJČOVÁ – VLČEK 2007, s. 26–40; KUKLÍK 2010, s. 86–87.

⁵⁵ DOLEŽAL 1996, s. 119.

⁵⁶ Např. Josef Hrubý (1899–1975), dlouholetý funkcionář KSČ, předválečný člen jejího ústředního výboru a poslanec Národního shromáždění, byl po zákazu KSČ koncem roku 1938 pověřen nalezením úkrytu pro svazky z knihoven předních stranických funkcionářů – Bohumíra Šmerala, Rudolfa Slánského, Jana Švermy či Viliama Širokého. KOKEŠ 2018, s. 480.

⁵⁷ ŘEZNIČEK 1945, s. 183. Dále srov. např. ŠIMEČEK – TRÁVNÍČEK 2014, s. 307–308.

⁵⁸ ČERNÁ 1946, s. 302.

DEPUTACE SVAZU ČESKÝCH KNIHOVNÍKŮ U PANA PRESIDENTA
Z leva do prava Z. Vavřík, dr. E. Kvasnička, dr. J. Bečka, M. Daňková, dr. J. K. Beněš, dr. J. Šnobl,
dr. J. Drtina, J. Zíka, dr. M. Novotný

Obr. 2. Návštěva zástupců Svazu českých knihovníků u prezidenta Edvarda Beneše ze dne 11. 10. 1945. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945. č. 2.

až v letech 1992 až 1994. V současnosti je uložena na zámku v Nelahozevsi, se svými cca 65 000 svazky jde o největší zámeckou knihovnou v České republice, patřící vůbec k nejstarším šlechtickým knihovnám ve střední Evropě.⁵⁹

Kontrola a znepřístupňování knižních fondů okupanty formou zavírání celých knihoven či jejich slučováním se Zemskou a univerzitní knihovnou, jejíž výpůjčky byly dozorovány Němci, mělo svá pozitiva alespoň v tom, že se přežaté kulturní statky podařilo zachránit před možným zničením či zavlčením do Říše. V tomto kontextu je nutné zdůraznit, že univerzitní knihovny v Praze a Brně přečkaly válku bez výraznějších ztrát i díky tomu, že sloužily německým vysokým školám v obou metropolích.⁶⁰

V důsledku hrozby spojeneckého bombardování a po neblahých zkušenostech se zničením německých knihoven v Berlíně, Mnichově či Drážďanech a opakovaným náletům na průmyslové oblasti protektorátu (např. na Mostecku, v Plzni, Pardubicích) uložili okupanti protektorátním

úřadům evakuaci archivních, muzejních a knižních sbírek na venkov. Přechodným domovem cenných knižních souborů pražské NUK, Národního muzea či brněnské MUK se tak staly zámky a kláštery na Karlštejně, ve Zlaté Koruně (zde mj. deponována výše uvedená lobkowiczská knihovna), v Pohledu na Havlíčkovobrodsku, Slatiňanech na Chrudimsku, Lysé nad Labem, Lánech, Křivoklátu, Mníšku, Průhonicích, Veltrusech, ve Žlebech, v Třešti, ve Žďáru nad Sázavou či Černé Hoře na Blanensku, kam byly uloženy nejvzácnější knihy (např. zednářská sbírka hraběte Auersperga), z nichž některé byly Němci při ústupu rozkradeny. Naštěstí se značná část ukrytých knižních titulů zachovala a po válce došlo k jejich pozvolnému návratu do dřívějších destinací,⁶¹ o čemž krátce referovali také představitelé Svazu československých knihovníků při audienci u prezidenta E. Beneše dne 11. října 1945: „*Předseda Svazu mu vyložil, že největší pražské knihovny příliš poškozeny nebyly. Knihy zakázané Němci byly sice z knihoven vyřazovány, ale podařilo se*

⁵⁹ ČERNÁ 1946, s. 303; MÖSTL 2009, s. 19–20; Internetový portál Virtuální rekonstrukce knižních celků – roudnická lobkowiczská knihovna. Dostupné z: <https://provenio.net/records/ab36e2d8-ea5d-46ee-a43c-26848c3fd593> [cit. 30. 11. 2020].

⁶⁰ ČERNÁ 1946, s. 302; DOLEŽAL 1996, s. 119–120.

⁶¹ ČERNÁ 1946, s. 303–304.

na mnoha místech tyto knihy zachránit. Některé knihovny nebo jejich části byly evakuovány mimo Prahu před leteckým bombardováním. „Mně ukradli Němci všechny moje knihy“, pravil pan prezident [...] Na dotaz, je-li snad nějaká naděje, že by mohly být tyto knihy nalezeny, informoval pana prezidenta dr. Drtina, že mnoho knih, které zabavilo gestapo, mělo být odvezeno do Hitlerova muzea v Linci. V Českých Budějovicích je ještě několik beden, které měly být odvezeny a nedošlo již k tomu. Americká armáda teď soustřeďuje všechny knihy a umělecké předměty do Mnichova. Dr. Novotný upozornil, že knihy soustřeďovala také německá ‚Sicherheitdienst‘ a ukládala je na různých místech.“⁶²

Nejen tuzemské fondy podlely evakuaci. Na území poválečného Československa se postupně nacházelo množství zahraničního knižního majetku. V důsledku protileteckých opatření bylo do kláštera Teplá odvezeno na 400 tisíc svazků Pruské státní knihovny. Snahou československých orgánů bylo ponechání této knihovny jako reparačního majetku, nicméně knihovna byla nakonec odvezena americkou armádou bez možnosti zásahu čs. strany. Torza Berlínské městské knihovny (Stadtbibliothek Berlin) byly nalezeny nedaleko Šumperka v odstavených vagonech, další část jejich fondů na zámku Frýdlant.⁶³ Z jiných knihoven, které zastihl konec války našim územím, můžeme jmenovat části fondů Německé pedagogické knihovny (Deutsche Lehrerbücherei und Pädagogische Zentralbibliothek) nebo Německé lékařské knihovny (Deutsche Ärzte Bücherei). Valná většina těchto knih se vrátila v poválečném období do Německé demokratické republiky, část splynula s fondy československých knihoven.⁶⁴

Nejvíce knih však bylo soustředěno na čtyřech severočeských zámcích – House, Mímoní, Novém Berštejnu a Novém Falkenburgu. Jednalo se o depoty 7. odboaru (Amt VII) Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (Reichssicherheitshauptamt – RSHA).⁶⁵ Jejich správy se zhostila Národní a univerzitní knihovna, část těchto fondů byla na základě provenienčních znaků restituována, zřejmě větší část získala pro své fondy právě NUK.⁶⁶

Přestože zabráním pohraničí a okupací vznikly českému (resp. československému) knihovnictví významné ztráty,⁶⁷ situace byla relativně lepší oproti jiným evropským státům, v nichž docházelo k soustavnému ničení a konfiskacím knižního materiálu, několikerému přechodu válečných front a soustavnému nacistickému či spojeneckému bombardování. Nacisté považovali knihovny protektorátu za své vlastnictví a nástroj převýchovy českého obyvatelstva,

ve své barbarské devastaci kulturních hodnot tedy nešli až na „samé dno“, jak tomu bylo v zemích východní Evropy, zejména v SSSR, Polsku a Jugoslávii.⁶⁸

1945–1954

V třetí Československé republice vymezené obdobím května 1945 až února 1948 vládly politické, hospodářské a sociální poměry nesoucí se na vlně celoevropských trendů posunu do levé části politického spektra, socializace, částečného znárodnění, nenávisť k Němcům a výrazného posílení komunistických stran. V tuzemském veřejném životě se stala všudypřítomnými hesla o „národní a demokratické revoluci“ vzešlé z protinacistického tažení a proklamující příchod nového společenského uspořádání. Politický systém ztělesněný širokou Národní frontou Čechů a Slováků zakotvenou v Košickém vládním programu se měl do budoucna politicky, hospodářsky, sociálně i kulturně rozejít s prvorepublikovými poměry, které nedokázaly zabránit „partajnictví“, byrokratizaci, ekonomickým propadům či protistátní činnosti henleinovců a v konečném důsledku i rozbití Československa a okupaci. Napříště měly být všechny segmenty veřejného života odpovědný výhradně „lidu“, jímž byli kontrolovány a jemuž sloužily. Všeobecně se začala prosazovat „kolektivita“ nad „individualitou“, do každodenního života zasáhla retribuční a do toho hospodářské socializace, zahraniční politika se orientovala na SSSR, bezpečnostní složky a armáda se postupně dostaly do rukou komunistů, kteří se stali rozhodující politickou silou. Svůj mocenský triumf nakonec slavili v únoru 1948, kdy se jim díky převratu podařilo ovládnout všechny státní struktury. Období komunistické vlády v letech 1949 až 1953 pak můžeme označit přívlastkem „totalitní“, neboť splňovalo všech šest souběžně působících základních typologických znaků totalitního státu – oficiální ideologie, jediná masová politická strana splyvající se státem, kontrola společnosti prostřednictvím tajné politické policie uplatňující teror, monopol na šíření a interpretaci informací, monopol na prostředky ozbrojené moci společně s kontrolou a centrálním řízením ekonomiky.⁶⁹

Zásadními legislativními normami umožňujícími poválečné majetkové přesuny, byly dekrety prezidenta republiky, na jejichž základě byl konfiskován majetek „osob státně nespolehlivých“.⁷⁰ Předzvěstí bylo vydání dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů

⁶² KNIHOVNA 1945a, s. 49.

⁶³ Nejpodrobněji k zámku Frýdlant srov. REJHA 2017.

⁶⁴ STROUHALOVÁ 2017, s. 9–11.

⁶⁵ Více ke knihovně RSHA STROUHALOVÁ 2017a, s. 30–37.

⁶⁶ Více k výzkumu a jeho možnostem STROUHALOVÁ, 2020.

⁶⁷ Co se týká rozvrácení obecních knihoven, byly celkové škody vyčísleny v roce 1946 takto: zcela nebo částečně bylo postiženo 9 508 obecních knihoven, ztráty se týkaly 3 337 819 svazků v hodnotě 166 890 000 Kčs a škody na budovách a jiném zařízení se vyšplhaly do výše 12 160 000 Kčs, srov. STROUHALOVÁ 2016, s. 18.

⁶⁸ DOLEŽAL 1996, s. 121.

⁶⁹ FRIEDRICH – BRZEZINSKI 1996, s. 225–236.

⁷⁰ Pojem konfiskace se v československém právu po druhé světové válce použil pro plošná, nucená vyvlastnění bez náhrady na základě legislativních norem. Ty definovaly dané kategorie osob, na které se konfiskace majetku vztahovala. Oproti předchozím historickým případům, kdy byl majetek zabaven pro panovníka (resp. stát), se poválečná konfiskace lišila v tom, že konečným příjemcem zabaveného majetku neměl být stát, ale noví vlastníci z řad fyzických a právnických osob. Srov. KUKLÍK 2010, s. 12–13.

a některých organizací a ústavů ze dne 19. května 1945. Majetek byl dán pod národní správu, původní vlastníci jej držel pouze formálně a nemohl s ním dále disponovat.⁷¹ V červnu byl vydán dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa,⁷² na jehož základě byl zabrán zemědělský majetek. Podle § 4 „*zemědělským majetkem jest rozuměti zemědělskou a lesní půdu, k ní patřící budovy a zařízení, závody zemědělského průmyslu, sloužící vlastnímu zemědělskému a lesnímu hospodářství, jakož i movité příslušenství (živý a mrtvý inventář) a všechna práva, která jsou spojena s držbou zkonfiskovaného majetku anebo jeho části.*“

Poslední normou z bezprostředně poválečného období s dopadem na majetkové vztahy byl dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Vydán byl dne 25. října 1945 těsně před obnovením činnosti Národního shromáždění a jednoznačně přinesl největší zásah do vlastnických vztahů. Bez náhrady konfiskoval pro Československou republiku majetek movitý i nemovitý včetně práv s nimi souvisejících, s výjimkou majetku sloužícího k zajištění životních potřeb nebo k vykonávání zaměstnání dekretem postižených osob a jejich rodinných příslušníků.⁷³ Dekret se nevztahoval na majetek již dříve zabraný podle dekretu č. 12/1945 Sb. Ke správě a obstarávání úkolů souvisejících s jeho prozatímní správou byl zřízen Fond národní obnovy (dále často jen FNO), který následně majetek rozdělil v přidělovém řízení za úhradu.

Stejně jako po první světové válce i po roce 1945 proběhly rozsáhlé státní zásahy do pozemkové držby půdy. V různých variacích se pozemkové reformy odehrály ve všech evropských zemích stížených tzv. lidově demokratickou revolucí. V Československu se pozemková reforma odehrála ve třech etapách: 1. v letech 1945–1946 (na Slovensku do r. 1948), během níž došlo ke konfiskaci půdy „Němců, Maďarů a zrádců“ a jejímu přidělení tuzemským zájemcům z řad fyzických a právnických osob; 2. v letech 1947–1948 označovaná jako „revize pozemkové reformy z první republiky“ postihující zejména majetek šlechty získaný před rokem 1918; 3. po únoru 1948 – tzv. nová pozemková reforma s omezeným vlastnictvím do padesáti hektarů, která splýnula s nastupující kolektivizací zemědělství.⁷⁴

Pro pochopení problematiky konfiskace knih a knihoven v poválečném období je v prvé řadě třeba rozlišovat, podle které zákonné normy přešel majetek do vlastnictví státu a zároveň v jakém období. Správa těchto kulturních hodnot byla vedena po dvou pomyslných liniích, v nichž figurovala řada institucí činících si na ně dispoziční nároky, přičemž

početnější skupinou byly knihovny konfiskované dle dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. Pro zjednodušení si můžeme představit, že každá kniha, jejímž původním vlastníkem byla osoba německé národnosti, nebo veřejná i soukromá německá korporace, přešla do vlastnictví československého státu. Méně zastoupenou co do počtu, nikoliv však co do hodnoty, byla skupina knih zabraných podle dekretu prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., spjatá s původními šlechtickými sídly, kterou pro maximální zobecnění označíme jako zámecké knihovny. Ve správě obou skupin knih a knihoven nacházíme mnoho společných činitelů. Zásadním pojítkem nakonec bylo zřízení Národní kulturní komise (dále jen často NKK), která měla v důsledku stejnou pravomoc pro obě skupiny knižního materiálu.

První měsíce po osvobození se nesly ve znamení chaosu, jenž zachytil ve svých pamětech např. prof. PhDr. Václav Černý (1905–1987) působící po válce do roku 1946 jako referent pro školství a kulturu při pražském Zemském národním výboru (dále jen ZNV): „*Celý vyděšen, přikvačil z České Skalice starý přítel Jan Krtička: čeled' ratibořického dvora a zámečku si mezi sebe už už parceluje na orné a luční podíly Babiččino údolí, náchodského knížete Schaumburga-Lippe zavřeli nejdřív do klece skleníku v parku, pak si ho náchodští odvezli, propustili ho a vyhnali, stařec osmdesátiletý, zcela opuštěný, se doplížil pěšky příkopem, ještě stále proti toku valící se sovětské armády, přes kladské hranice na zámeček slezsko-německý hraběte Magnise v Jelenově, a tam za pár hodin vyčerpáním zemřel. Na místě jsme sestavili dekret, jímž ZNV prohlašoval Ratibořické údolí se zámkem, mlýnem, Starým bělidlem, Rýzmburkem za národní kulturní majetkovou rezervaci, a Krtička uháněl s mým podpisem na ministerstvo školství a osvěty pro potvrzení člena vlády – co pozemského zůstalo z dětství Boženy Němcové bylo zachráněno před zkázou, a snad nikoliv jen pro výletní zájezdy jednotlivých zemědělských družstev a novodobých školáků, kteří 'Babičku' nikdy nedočetli [...] Včerejší panská čeled' se chovala všude stejně a hůř, český zemědělský podruh se v květnu nadobro opil revoluční mocí, znárodněval', vyvlastňoval, okupoval, rozkrádal, vyhazoval, řádl.*“⁷⁵

Mnoho zajištěných subjektů pod národní správou tedy zůstalo opuštěných, především z důvodů útěku původních vlastníků před postupující frontou nebo následkem tzv. divokého odsunu. V případě památkových objektů a uměleckých předmětů naráželo zajišťování na základní problém, kterým byla nevyjasněnost kompetencí mezi jednotlivými státními orgány. Je třeba zdůraznit, že žádný z tehdejších subjektů systému památkové péče neměl pravomoci, prostředky ani personální kapacitu k zajištění a zabezpečení těchto

⁷¹ Za osoby státně nespolehlivé byly považovány osoby: německé nebo maďarské národnosti, vyvíjející činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky. Dále osoby k takové činnosti podněcující nebo ty, které chtěly jakýmkoli způsobem záměrně podporovat německé a maďarské okupanty. Za státně nespolehlivé právnické osoby se pokládaly ty, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům. Za Němce a Maďara byl považován každý, kdo se při sčítání lidu v roce 1929 přihlásil k těmto národnostem, nebo se stal členem skupiny, útvaru či politické strany sdružující tyto národnosti.

⁷² Dekret zahrnoval prakticky totožný okruh osob jako předchozí, v jeho dikci se však nehovořilo o státně nespolehlivých osobách, ale o zrádcích a nepřátelích republiky – jednalo se o projev trestněprávní problematiky vyžadující potrestání a sankce.

⁷³ V praxi šlo o oděvy, domácí nářadí, potraviny – viz §§1–2 dekretu č. 108/1945 Sb. K definici postižených subjektů více STROUHALOVÁ 2016, s. 25–29.

⁷⁴ Podrobně srov. PRŮCHA 2009, s. 71–103.

⁷⁵ ČERNÝ 1992, s. 32–33.

památek. Do jisté míry tak tyto úkony závisely na osobní zodpovědnosti zúčastněných. Dalším úskalím byl nedostatek pohonných hmot a dopravních prostředků vůbec, včetně špatně fungující železnice, po níž se přesouvaly kontingenty sovětské armády, která u nás zůstala až do prosince 1945.⁷⁶

V prvních poválečných týdnech se stal neaktivnějším orgánem při záchraně kulturních a historických památek Sekretariát pro evidenci a záchranu uměleckých a historických památek (dále jen Sekretariát).⁷⁷ Působil při archivní sekci Kulturní komise⁷⁸ nově ustanoveného ZNV v Praze,⁷⁹ v němž byly aktivně zapojeny osobnosti předválečného československého archivnictví. Popud k jeho vzniku dal vedoucí Archivu Národního muzea Jaroslav Charvát (1904–1988), který stál od počátku v jeho čele. Z dalších osobností musíme jmenovat ještě archiváře Miloslava Volfa (1902–1982) působícího v Archivu země České či Oldřicha Říhu (1911–1974) z téže instituce. Činnost Sekretariátu byla oficiálně zahájena 18. května 1945 a jeho hlavním úkolem byla evidence kulturních památek. Usiloval o zabezpečení sbírek a dokumentů pražských knihoven, archivů a sbírkových institucí, deponovaných před spojeneckým bombardováním do objektů mimo hlavní město, předmětů ukrytých nacisty na území protektorátu i v oblastech bývalé Říšské župy Sudety a o podchyzení majetku obyvatel německé národnosti, kteří opustili svůj domov v závěru války. Sekretariát usiloval o soustředění informací o potenciálně ohrožených kulturních statcích, prostřednictvím rozhlasu a tisku vyzýval obyvatele k záchraně památek a shromažďoval hlášení o jejich nálezech a možném ohrožení. Vzhledem k jeho „chudé“ personální obsazenosti, časovým a dopravním možnostem, spolupracoval po celou dobu své činnosti s pověřenými osobami v jednotlivých regionech. Zapojeni byli zpravidla lidé znalí místních poměrů a zainteresovaní v kulturním životě dané oblasti – jednalo se o muzejníky, archiváře, konzervátory státní památkové péče nebo např. okresní školní inspektory. Pověřenci zaměřili svou pozornost na muzea, městské či patrimoniální archivy a šlechtická sídla. Pokud existovalo povědomí o hodnotném kulturním vybavení domácností, pozornost se zaměřila i na vily továrníků či honosné byty. Pověřenci objekty prohlédli a o jejich vybavení, stavu a zajištění podali zprávu do Prahy.⁸⁰ Při výkonu svých činností se obraceli na nově vznikající orgány státní správy – národní výbory, případně na bezpečnostní složky. S pomocí veřejných orgánů se vesměs podařilo kýžené objekty zajistit a v praxi byly často i klíče ke vstupu svěřeny do jejich další péče.⁸¹

Na počátku června 1945 považovali pracovníci Sekretariátu základní evidenci za víceméně ukončenou,

nedisponovali však nástroji k reálnému zásahu k zajištění památek. „*Ochranářská činnost přechází totiž nyní po 5ti týdnech od revoluce z období pouhého zajišťování a evidence ve skutečnou činnost ochranářskou, která nemůže být zvládnuta dvěma úředníky v Sekretariátě, který není vybaven patričními prostředky hmotnými a do dnešního dne nedostal od Zemského úřadu ještě přes všechny urgencye ani haléře ani na kancelářskou agendu ani na plat Dru Říhovi, který po svém návratu z káznice byl zde na hodinový plat zaměstnán.*“ Na společné schůzi archivní, muzejní, knihovnické a památkářské sekce kulturní komise ZNV bylo dohodnuto, že Sekretariát bude nadále fungovat jako společný orgán pro evidenci kulturních statků, ale v záležitostech vlastní výkonné kompetence dojde k rozdělení mezi specializované centrální instituce – péči o archivy byl pověřen Archiv země České, muzei NM, které zároveň žádalo o dočasné pověření vrchní správou všech muzeí v pohraničí, knihovnamí Národní a univerzitní knihovna (dále jen často NUK⁸²) stávajícími galeriemi Národní galerie a ostatními hmotnými památkami a zámky, které měly být opatřeny národní správou, Památkový úřad v Praze.⁸³ Činnost Sekretariátu tedy zcela „neutichla“ a v určitých ohledech můžeme spatřovat i pevněji organizovanou agendu.

V průběhu června 1945 obeslal nejprve ONV, které vyzýval k „vyšetření stavu památkových objektů“ v jejich okresech. Ty měly upozornit MNV nacházející se v jejich spádových oblastech, aby zjistily škody způsobené na památkových objektech. Pozornost měla být věnována „*i vilám a sídlům třeba novějšího původu, které náležely Němcům a osobám státně nespolehlivým. Zpravidla obsahují uloupený český majetek ať veřejný či soukromý.*“ Pokud tyto objekty nebyly dosud zajištěny, mělo tak být učiněno zásahem dotčeného národního výboru.⁸⁴ Dne 1. července 1945, krátce po vydání dekretu prezidenta republiky o konfiskaci zemědělského majetku č. 12/1945 Sb., pak vyzval Sekretariát ONV v Čechách, aby okamžitě přikročily „*k zajištění zámků a jiných kulturních objektů na zabraném majetku se nacházejících.*“ Předměty spadající pod ochranu Památkového úřadu měly nadále zůstat v jeho kompetenci a bez jeho svolení nesměly být prováděny změny na jejich vnějším i vnitřním vzhledu. „*Archivy, musea, obrazárny a jiné umělecké sbírky, nacházející se v inventářích zabraných objektů jsou důležitou národní hodnotou a třeba to není v presidentském dekretu výslovně konstatováno, jest nutno posuzovati je jako majetek celého národa. Není proto možno tyto umělecké hodnoty rozprodávati ve veřejných dražbách nebo jiným způsobem nebo přihlížeti k tomu, kterak jsou neodpovědnými činiteli*

⁷⁶ Nedostatek je patrný z mnoha dokumentů poválečného období, srov. např. NA ČR, ZÚ, kart. 802, přípis Sekretariát č. j. 61 ze dne 23. 5. 1945 adresovaný ministerstvu dopravy: „*Protože k svázení těchto památek je bezpodmínečně nutné lehké kombinované vozidlo, doufá, že ministerstvo dopravy v pochopení tohoto úkolu k zabezpečení státního majetku udělá laskavé povolení k používání motorového vozidla.*“

⁷⁷ K činnosti Sekretariátu více UHLÍKOVÁ 2019, s. 36–41; UHLÍKOVÁ 2004, s. 20–21.

⁷⁸ Kulturní komise se skládala ze čtyř sekcí pro jednotlivá kulturní odvětví – archivní, památková, knihovni a muzejní.

⁷⁹ ZNV v Praze byl vytvořen 11. 5. 1945 z České národní rady – ta byla za okupace složena z vedoucích činitelů různých skupin domácího odboje a od 5. 5. 1945 do příchodu vlády ze Slovenska byla nejvyšší reprezentantkou státní moci na osvobozeném území.

⁸⁰ NA ČR, ZÚ, kart. 802 – průběžně, především opisy pověřovací listin jednotlivým osobám a zprávy o zajištění objektů.

⁸¹ Tamtéž, průběžně.

⁸² K vývoji názvu srov. výše.

⁸³ NA ČR, ZÚ, kart. 802, Přípis Sekretariátu předsedovi kulturní komise ZNV ze dne 14. 6. 1945 a Zápis o společné schůzi archivní, muzejní, knihovni a památkářské sekce kulturní komise Zemského národního výboru v Praze konané dne 13. 6. 1945.

⁸⁴ Tamtéž, oběžníky adresované ONV uloženy průběžně.

rozkrádány, rozbíjeny nebo poškozovány [...] podle naší informace bude jakékoliv zcizení uměleckých hodnot a historických památek anulováno a tyto vyhrazeny pro příslušné veřejné ústavy a zařízení (Národní galerie, vlastivědná muzea, archivy apod.).⁸⁵

Můžeme se domnívat, že národní výbory výnosy a oběžníky Sekretariátu, potažmo ZNV v Praze, příliš nereflektovaly. Dne 25. července 1945 byly totiž znovu upozorněny, aby všemi prostředky, které mají k dispozici, chránily historicky a památkově cenné objekty i přírodní kulturní hodnoty: „Ochranou objektu rozumíme, aby památkový objekt i sad nebyl národním výborem propůjčován jako přechodný útulek vojenských jednotek a bezpečnostních sborů jakékoliv národnosti. Ochrana se nevztahuje jen na vnějšek budovy, ale i na její zpravidla umělecké zařízení.“⁸⁶ K jejich úsilí se postupně přidávaly i další subjekty. Sekretariát ukončil administrativně svou činnost v listopadu 1945 (fakticky zřejmě již dříve), o čemž informoval ZNV: „činnost tohoto Sekretariátu [...] skončila, neboť agenda, kterou v porevoluční době zastával, vzala za své [...]“.⁸⁷

Spisový materiál Sekretariátu je v oblasti záchranu knižního majetku poněkud chudší v porovnání s agendou týkající se zajištění archivů a muzeí.⁸⁸ Dochované jsou zprávy o zajištění obecních německých knihoven, muzejních knihoven, ale i o depotech zahraničního knižního materiálu na zámcích v severních Čechách (srov. výše).⁸⁹ Druhou kategorií zpráv potom tvoří informace o knihovnách v ohrožení, jako např. na zámku Kačina. Sekretariátu byly podány zprávy o jeho drancování v souvislosti s přítomností Rudé armády, která měla místním obyvatelům rozdávat zámecké zařízení. Do objektu se tedy 28. května 1945 vydal J. Charvát, jenž na místě zjistil, že zámek zůstal neporušen, a to včetně knihovny, v níž sice posádka umístila několik pytlů sucharů, knihy však nijak neutrpěly.⁹⁰ Dlužno ovšem poznamenat, že po odchodu sovětské posádky o necelý měsíc později byla situace zcela jiná: „je rozbito několik okenních skel, žaluzie a několik místnosti násilně vypáčeno. V soutreineu nalezeno mezi rozbitým nábytkem množství různých zbraní a střeliva, v kuchyni mnoho zahnívajících potravin. Poškozený mobiliář – nejtíže poškozená křesla a pohovky, z nichž jsou servány potahy. Koberce chybí vesměs, ze sbírek porcelánu zbyly jen nepatrné zbytky, jídelna zůstala bez nádobí a přístrojů...“⁹¹

Ještě méně ucelených zpráv nacházíme o zámeckých knihovnách. Výjimkou je např. knihovna patřící Richardu Nicolasovi Coudenhove-Kalergi (1894–1972) na zámku v Poběžovicích (dříve Ronšperk): „Knihovna je umístěna ve dvou sálech v I. patře ústřední zámecké budovy. V první

místnosti jsou většinou díla encyklopedická a charakteru exotického (angl., franc., něm., i jap. atd, v druhé místnosti odborná a nauková literatura histor., zeměp., národop., práv., nábož., zool., zeměděls., umělecká, lovecká (něm., franc., angl.). Knihy pocházejí převážně z 19. a z počátku 20. stol. Asi pětina knih patří stol. 17. a 18. Je tu také něco bohemik (německy psaných, jde o díla vlastivědná a právnícká.) Poměrně hodně je tu starších edic antických klasiků. Inventář byl kdysi začat, není však dokončen. V obou sálech je jakýs takýs pořádek, nic nesvědčí o krádežích nebo jiných zásazích. Okna obou sálů jsou zdravá.“⁹²

Není cílem předkládané práce podat kompletní rozbor zapojených institucí s výčtem všech směrnic, které byly v letech 1945–1947 vydány. Nebylo by to snad ani možné. Jestliže se nám mohly první týdny po ukončení války zdát poněkud nepřehledné, následující období se potom jeví zcela nelogické. Ne vždy nám prameny napovídají, zda k určitému jednání došlo ve vzájemném konsenzu zapojených subjektů, nebo zda pouze nebyly domyšleny hlubší souvislosti některých nařízení, o čemž zřejmě nejlépe vypovídá dopis MNV v České Kamenici adresovaný NKK: „Sebrali jsme knihy, pokud se v tom revolučním chaosu a nedostatku lidí sebrat daly. Nesepsali jsme je a neroztřídili, jen jsme stačili zjistit počet. Kdo je měl podrobně sepsat a odborně roztřídit? Kdo to měl zadarmo udělat při 32.000 knihách? Nařízení chodila, ale kdo bude síly honorovat, když jsme zde pensisty neměli, nikdo nám neporadil. Vmyslete se v naší situaci a pochopte, jak nám bylo. S velkou námahou a nemalým vydáním MNV, vedle dobrovolné práce moji i p. Pšeničky, domovníka v muzeu, s vědomím, že zachraňujeme cenný národní majetek, a tu když o dokončené práci podáme zprávu, nedostaneme odpověď. Nebo dojde oběžník, prodáno do stoupy, prodáno panu Bondymu, prodáno Orbisu a nakonec, že je to Vaše.“⁹³

Pro zajištění knih pod národní správou byla pověřena v červnu 1945 NUK (viz výše). Velmi záhy nechala za souhlasu Sekretariátu rozšířit rozhlasovou a tiskovou zprávu, kterou žádala, aby všechny místní a okresní národní výbory, případně jiné úřední orgány ochránily knižní materiál ze zabavených knihoven veřejných i soukromých před zkázou a aby o nich podávaly zprávy do Klementina. Stala se tak hlavním činitelem při zajišťování knih ze soukromých i veřejných knihoven.⁹⁴

V červenci 1945 adresoval ZNV v Praze všem ONV v Čechách další oběžník, kterým cílil na zajištění uměleckých děl z majetku okupantů v obecné rovině. Úřadům se dostalo upozornění, že knihovny je nutné považovat za umělecká díla, nejsou bytovým zařízením a nesmějí být předávány

⁸⁵ Tamtéž, oběžníky datované 1. 7. 1945 byly č. j. Sekretariátu 525-570, 572-598 a 601-625 vypraveny všem ONV v zemi České.

⁸⁶ Tamtéž, výnos Sekretariátu adresovaný příslušnému NV, zde např. č. j. 800 adresovaný Národnímu výboru v Českém Krumlově ze dne 25. 7. 1945.

⁸⁷ Tamtéž, č. j. 1135 adresované ZNV, odd. I-6a ze dne 23. 11. 1945. Dokumenty zde uložené v tomto období končí. Z citované zprávy však vyplývá, že ZNV byla vypravena poslední zpráva o činnosti Sekretariátu do 15. 10. 1945.

⁸⁸ Agenda Sekretariátu byla vedena při archivní sekci Kulturní komise a můžeme se i domnívat, že sepeť s archivními kruhy a povědomí o archivních depotech zde převažovalo.

⁸⁹ Tamtéž, průběžně – především zprávy tzv. Severočeské zajišťovací komise.

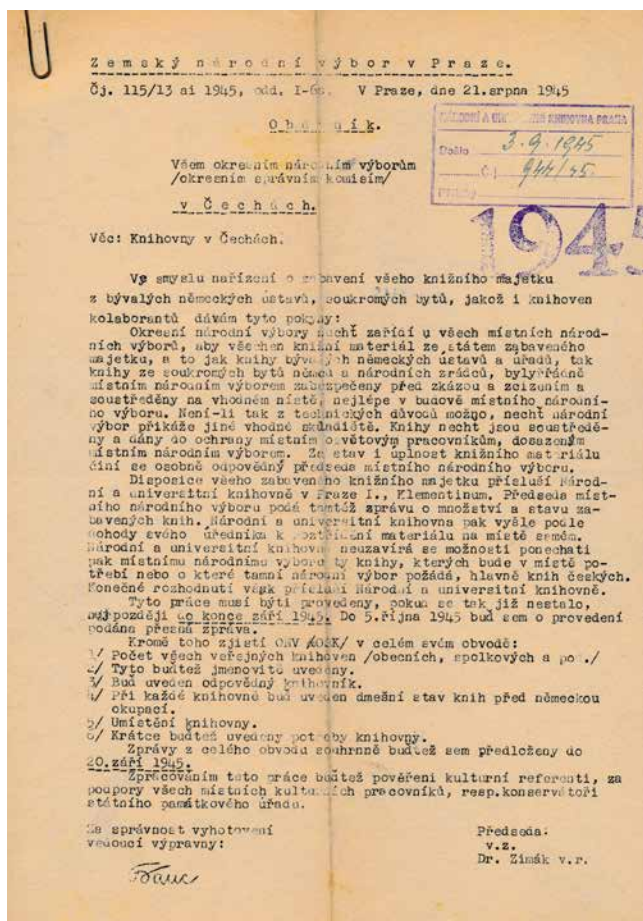
⁹⁰ Tamtéž, Zpráva o stavu archivu a knihovny v Kačině u Kutné Hory.

⁹¹ Tamtéž, č. j. 477, Kačina.

⁹² Tamtéž, Zpráva gymnaziálního profesora Jana Koupala ze dne 23. 6. 1945.

⁹³ NA ČR, SPS, kart. 33, dopis MNV v České Kamenici č. j. 140/M/47 ze dne 3. 11. 1947 adresovaný NKK.

⁹⁴ ANK, NUK, text výzvy, který byl NUK odeslán 18. 6. 1945 Československému rozhlasu a Československé tiskové kanceláři, aby byl několikrát rozšířen.

Obř. 3. Oběžník ZNV v Praze ze dne 21. 8. 1945 týkající se zajišťování knihoven. Zdroj: ANK, NUK, Zábör.

společně s propůjčeným bytem, ani svévolně odnášeny bez vědomí příslušných úřadů.⁹⁵ O knihovnách měly informovat Ministerstvo školství a osvěty (dále často jen MŠO)⁹⁶ – i to však žádalo rozhlase m a denním tiskem ONV a MNV už na konci června, aby mu byly hlášeny tyto celky nacházející se v jejich oblasti.⁹⁷ Nejvýznamnější dokument pro podporu činnosti NUK vyšel v srpnu 1945. Jednalo se o pokyn ZNV v Praze, kterým stanovil povinnost MNV zabezpečit před z kázou a odcizením veškerý knižní materiál, přičemž osobní odpovědnost přenášel na předsedy MNV. Za dispozici s knižním majetkem odpovídala NUK, jež se stala příjemcem

zprá v o množství a stavu zajištěných knih. K roztřídění materiálu pak měla vysílat svého úředníka přímo na místo. Snad z obav o úspěšnost této akce bylo zmíněno, že „*Národní a univerzitní knihovna neuzavírá se množností ponechatí pak místnímu národnímu výboru ty knihy, kterých bude v místě potře bi, nebo o které tamní národní výbor požádá, hlavně knih českých.*“ Zajištění mělo proběhnout do konce září 1945 a zpráva podána ZNV v Praze do 5. října.⁹⁸

Dne 22. září 1945 se první sešla Komise pro zajišťování uměleckých a historických předmětů v zemi České (dále jen Komise). V plénu byly diskutovány zásadní otázky zajišťování uměleckých předmětů – hlavní problém členové spatřovali v přípravě slibovaných zákonných norem, tj. o Národním fondu⁹⁹ a o konfiskaci movitého nepřátelského majetku. Zkonstatováno bylo, že tuto práci nelze vykonávat bez opory v zákonu, neboť pouze jím mohla být podpořena autorita všech pověřenců. Vlastní pracovní komise¹⁰⁰ měla soustředit veškeré informace o doposud shromážděném materiálu od zúčastněných korporací.¹⁰¹

Do již tak málo přehledné situace zasáhlo MŠO, které vyvolalo diskusi se ZNV v Praze o další budoucnosti zajišťovací praxe. V průběhu října upozornilo, že „*dosavadní akce [...] se nesetkaly s žádným výsledkem a v mnohých případech bylo zjištěno, že jednak knihy i knihovny zůstávají nezajištěny, za druhé, že jsou bez odborného výběru ničeny, nebo odklízovány na místa, kde trpí různými vnějšími vlivy a konečně, že budovy, místnosti, vnitřní zařízení i majetkové podstaty knihoven a vědeckých ústavů jsou používány pro jiné účely, aniž by při tom byly zajištěny potřebné předpoklady pro zřízení českých knihoven a ústavů v těchto místech.*“¹⁰² Z tohoto důvodu vydalo směrnice, aby všechny knihovny dané pod národní správu podle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. byly příslušnými národními výbory zajištěny a v případě ohrožení dopraveny na bezpečné místo. Do budoucna neměly být knihy a knižní celky přidělovány soukromým osobám nebo veřejným institucím ani přemísťovány, pokud nevyvstala potřeba jejich zajištění. Nejednalo se o žádné novum, nicméně nadále měly odbornou prohlídku knihoven provádět pouze osoby pověřené MŠO.¹⁰³ ZNV v Praze oponoval nutností existence jediného oprávněného subjektu – Komise „*pracující ve shodě se státním památkovým úřadem a Národní a univerzitní knihovnou v Praze*“, protože nové směrnice by způsobily u národních výborů „*naprostou*

⁹⁵ O zajištěných předmětech měl být sepsán protokol a zaslán do Prahy. Předměty měly být následně svezeny do vhodných a bezpečných skladů v obvodu daného ONV.

⁹⁶ NA ČR, ZÚ, kart. 802, Oběžník ZNV v Praze č. I-6a-1043/7-1945 ze dne 21. 7. 1945 adresovaný všem ONV k vyrozumění všech příslušných MNV ve věci Zajištění uměleckých děl z majetku okupantů.

⁹⁷ NA ČR, ZÚ, kart. 796, výnos MŠO č. j. B-34.000/451/1 ze dne 28. 6. 1945 ve věci evidence zajištěných knihoven.

⁹⁸ ANK, NUK, Oběžník ZNV č. j. 115/13 ai 1945, odd. I-6a ze dne 21. 8. 1945 adresovaný všem okresním národním výborům/okresním správním komisím v Čechách ve věci Knihoven v Čechách.

⁹⁹ Pojmem myšlena budoucí NKK.

¹⁰⁰ Plénum komise se skládalo ze zástupců ministerstev, SPÚ, Národní galerie, NM, Uměleckoprůmyslového muzea, Svazu teoretiků a historiků umění, Smetanova muzea, Městského muzea a Sekci památkové, muzejní, archivní a knihovní ZNV v Praze, vlastní pracovní komise pak ze zástupců Sekce památkové, muzejní, archivní a knihovní ZNV v Praze.

¹⁰¹ NA ČR, ZÚ, kart. 802, Protokol o ustavení a první poradní schůzi komise pro zajišťování uměleckých a historických předmětů v zemi České, konané dne 22. 9. 1945.

¹⁰² NA ČR, ZÚ, kart. 796, výnos MŠO č. B-154.697/45-I/1 ze dne 3. 10. 1945 adresovaný ZNV v Praze ve věci zajištění knih a knihoven z majetku osob státně nespolehlivých.

¹⁰³ Tamtéž, výnos MŠO č. B-154.697/45-I/1 ze dne 3. 10. 1945 adresovaný ZNV v Praze ve věci zajištění knih a knihoven z majetku osob státně nespolehlivých.

desorientaci ke škodě jednotnosti“.¹⁰⁴ MŠO se nenechalo odbýt a argumentovalo rozsáhlostí a náročností prací spojených se zajišťováním knižního materiálu, na něž dle jeho dosavadních zkušeností Komise ani NUK nestačily, a proto by uvítalo jejich spolupráci s dalšími jim pověřenými orgány. Svou oprávněnost v dané věci podpořilo i požadavkem, aby mu byla sdělena jména členů Komise, kterým chtělo vydat vlastní pověření.¹⁰⁵ V únoru následujícího roku se do diskuse zapojila i NUK, z jejíhož dopisu ZNV v Praze bylo patrné roztrpčení nad celou situací. Knihovna konstatovala, že vždy spolupracovala se všemi pověřenými orgány a zároveň apelovala na vydání směrnice s jednoznačně vytyčenými kompetencemi v záboru dosud zainteresovaných složek. Nakonec upozornila i na skutečnost, že její pověření konfiskací všeho státem zabaveného knižního majetku nebylo ZNV v Praze ani nikým dalším odvoláno.¹⁰⁶ Jakým způsobem zasáhla do zajišťovací praxe Komise není zřejmé, budeme se domnívat, že těsnou hranici spolupráce mezi ní a původně pověřenými orgány nelze oddělit. Víme však, že NUK stihla do konce roku 1945 převzít knihy z téměř sedmi set míst, z čehož 520 z nich se nacházelo na území Prahy. Při přebírání knihoven narazila především na nedostatek místa v Klementinu: „*zabaveného materiálu je na venkově tolik, že by na něj nebylo v NUK místa a že by také jej nebylo lze do Prahy dopravit, z toho důvodu jsou MNV žádány, aby pokud možno zaslaly NUK seznamy těchto zabavených knih a knihy samé ponechávaly zatím v bezpečném zajištění na místě, nebo je zaslaly do NUK poštou nebo vlakem.*“ Tímto způsobem stihla do konce roku vyřídit 1 540 případů.¹⁰⁷

Rozeprě mezi zainteresovanými úřady se stala ale takřka okamžitě minulostí vydáním dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. (viz výše) a vznikem FNO odpovědnými za správu movitého majetku. Dosavadní zajišťovací praxe tak vzala, alespoň „papírově“, za své. Ministerstvo žádalo již v listopadu 1945, aby při přípravě návrhů zvláštních vládních nařízení byl vzat v úvahu jako zvláštní druh konfiskátů knižní materiál a aby jeho „posouzením, odhadem i distribucí“ pověřila právě MŠO, které by společně se ZNV rozhodlo o nejvhodnějším využití tohoto majetku, na svůj výnos však přes veškeré urgency nedostalo žádnou odpověď. V průběhu roku 1946 byly svolány meziministerské porady, kterými měly být vyjasněny kompetence jednotlivých úřadů a ústavů ve věci zajišťování a distribuce knih a vydání směrnice k těmto úkolům. FNO si v těchto jednáních vymínil výhradní kompetence a připravil pokyny pro ONV, směrnice i normy k přidělování řízení tisků, k jejichž vydání úřední cestou ale nedošlo.¹⁰⁸ V květnu 1946 byl nadto vydán zákon

o zřízení NKK,¹⁰⁹ již měly v budoucnu připadnout úkoly týkající se správy kulturního a vědeckého majetku, činnost však začala vyvíjet až v následujícím roce.

FNO byl ustanoven v březnu 1946¹¹⁰ a zjednodušeně řečeno se jeho hlavním úkolem stalo urychlené přerozdělení a finanční zhodnocení majetku. Předpokládáme, že na nátlak zapojených úřadů byly jeho směrnice vyňaty předměty kulturní hodnoty z přímého odprodeje, které měly být do konečného rozhodnutí uskladněny v jeho příslušných skladištích.¹¹¹ K odprodeji knižního materiálu z těchto skladišť vypsala FNO v únoru 1947 ofertní řízení, na což MŠO zareagovalo pověřením úředníků (knihovníků) univerzitních a vědeckých knihoven k přítomnosti při jejich třídění, materiál nesměl být prodán en bloc.¹¹² Pro výběr knih byly stanoveny následující zásady: „*1) z odprodeje je vyloučena a bude proto vytríděna veškerá literatura německá, 2) všechny tisky, které svým obsahem nebo původem se týkají, nebo mají význam pro Československo, kromě čistě zábavné beletrie německých autorů pocházejících z Československa, 3) staré tisky, pokud mají význam buď svým obsahem nebo tiskařským provedením. Zde je zvláště pozornost věnovati tiskům pocházejícím z tiskáren československých, 4) všechny tisky bibliofilské, vzácné, číslované výtisky bohatě ilustrované knihy a knihy, jež jsou opatřeny věnováním autora, pokud jde ovšem o autora skutečně významného, 5) úplná a vzácná vydání, zejména komentovaná, sebraných spisů klasických autorů, 6) místní vlastivědná literatura, která budiž ponechána v nejbližší vhodné místní knihovně, 7) hodnotná moderní vědecká literatura všech oborů, zejména moderní, nikoliv však populární a popularisující. Ze starší vědecké literatury ta díla, u nichž je pravděpodobnost, že nejsou v našich knihovnách v dostatečném počtu zastoupena, 8) úplnější výběr německé vědecké literatury je požadován pro válečnou dobu, t. j. od r. 1939 až do r. 1945, neboť tyto knihy nejsou zastoupeny v knihovnách anglo-amerických a jeví o ně zájem zejména UNESCO, 9) hudebniny nutno pojmouti do výběru v nejširší míře, zejména hudbou klasickou a k odprodeji možno ponechati další exempláře běžné hudební literatury, pokud se vyskytují v celých nákladech a lehkou a taneční hudbu, 10) tisk slepecký, mapy a litografie jsou z prodeje vůbec vyloučeny.*“¹¹³ Při probírce skladišť se úředníci měli omezit na díla „*nejhodnotnější a potřebná, při čemž rozhodující musí býti zásada, že z Československa nesmí býti vyvezeno nic, co by snad bylo nutno později pro naše knihovny draze kupovati*“.¹¹⁴ Samotný postup třídění vypadal zhruba takto – knihovníci vyjžděli na místo a po probírce nechali odeslat vybrané tituly (zpravidla) do své domovské instituce a hlášení o akci zasílali

¹⁰⁴ Tamtéž, koncept dopisu ZNV v Praze č. 115/83-1945, odd. I-6a adresovaný MŠO

¹⁰⁵ Tamtéž, Dopis MŠO č. B-1616.963/45-I/1 ze dne 19. 12. 1945 adresovaný ZNV v Praze ve věci zajišťování knih.

¹⁰⁶ Tamtéž, dopis NUK č. j. 218/46 ze dne 12. 2. 1946 adresovaný ZNV v Praze.

¹⁰⁷ ANK, VZ, výroční zpráva za rok 1945, s. 22; hlášenky o zajištění knihy a informace o zaslaných knihách srov. NA ČR, ZÚ, kart. 796 průběžně.

¹⁰⁸ NA ČR, MŠK, kart. 2008, Spis MŠO č. j. B-203099/46-I/1 ve věci likvidace německých knih a knihoven datovaný 31. 10. 1946.

¹⁰⁹ Zák. č. 137/1946 Sb.

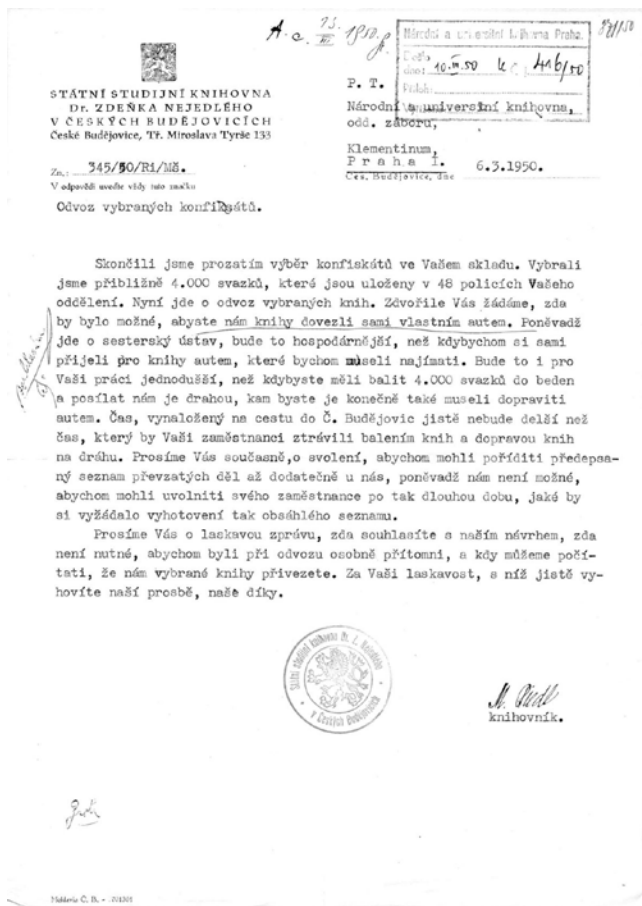
¹¹⁰ Srov. vl. nař. č. 45/1946 Sb. FNO podléhaly osidlovacímu úřadu, při kterém byly zřízeny, předsedu jmenovala vláda na návrh ministra vnitra. Příslušela mu veškerá agenda v zajištění majetku konfiskovaného podle dekretu č. 108/1945 Sb., tedy správa a rozdělení.

¹¹¹ Vyhl. č. 1213/46 Ú. I.; Vyhl. č. 2141/46 Ú. I.; Vyhl. č. 2142/46 Ú. I.

¹¹² NA ČR, MŠK, kart. 1973, Spis MŠO č. j. B-98475/1947-I/1 ve věci německých zkonfiskovaných knih datovaný 30. 4. 1947.

¹¹³ NA ČR, MŠK, kart. 1973. Výnos MŠO č. B-98.475/47-I/1 ze dne 30. 4. 1947 – Směrnice, podle kterých jest postupovati při vytrídování knih z německých konfiskátů.

¹¹⁴ Tamtéž, Spis MŠO č. j. 98475/1947-I/1 ve věci německých zkonfiskovaných knih datovaný 30. 4. 1947.

Obr. 4. Státní studijní knihovna v Českých Budějovicích informuje NUK o výběru z jejich konfiskátů. Zdroj: ANK, NUK, Zábor.

MŠO. Zapojili se především knihovníci NUK, ZUK, Studijní knihovny v Liberci a Universitní knihovny v Olomouci. Následně byly knihy znovu tříděny přímo v knihovnách podle oborů a o jejich přiděl se hlásily další vědecké, universitní či administrativní knihovny. Ze zpráv NUK je patrné, že se s konfiskáty vypořádávala ještě na počátku 50. let.¹¹⁵

Praxe se příliš nezměnila ani po zahájení činnosti NKK v roce 1947 (viz níže), přičemž součinnost byla výrazně zpožděna průtahy vzniklými vyjednáváním dohody o spolupráci s FNO. Její návrh sice NKK zaslala již v květnu 1947, podepsána byla však až v dubnu 1949.¹¹⁶ V mezičase požádala NKK, aby jí FNO poskytl seznam skladišť a sběren k provedení vyřídění státního kulturního majetku. FNO též souhlasil s tím, aby se důvěrníci NKK mohli účastnit prodejních řízení v roli pozorovatelů s právem zajistit kulturně cenné předměty za předpokladu, že neohrozí jejich plynulý chod.¹¹⁷ Abychom si vytvořili představu o počtu zajištěných a tříděných knih: do konce roku 1946 bylo do Klementina svezeno více jak 800 tisíc svazků,¹¹⁸ v knižních skladištích prohlédli knihovníci NUK do října 1949 na 12 milionů knih.¹¹⁹

Oproti knihám konfiskovaným podle dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. byla správa skupiny knih, které se nacházely na sídlech spjatých se zemědělskou půdou, výrazně jednodušší. Z legislativního hlediska byla dekretem prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. zabráněna zemědělská půda, s níž souvisela většina šlechtických sídel historicky tvořících nedílnou součást velkostatků, byť výrazně okleštěných první pozemkovou reformou (viz výše).¹²⁰ Veškeré kompetence v nakládání s tímto majetkem byly dány Národnímu pozemkovému fondu při ministerstvu zemědělství (dále jen často NPF), jenž byl zřízen tímž dekretem.¹²¹ Zajištěný majetek spravoval až do jeho předání novým přidělcům, o kterých rozhodovalo MZe samostatně, panovala však shoda, že neměly být předávány soukromým žadatelům.

Prováděcí směrnice dekretu nebrala zpočátku v úvahu památkovou hodnotu objektů a jejich inventáře, taktéž se různil přístup národních správců (jmenovaných ZNV v Praze) ke svěřenému majetku. V červenci 1945 vyhovělo MZe požadavku MŠO¹²² a zřídilo při ministerstvu poradní orgán, který měl dohlížet na zohlednění ochrany památkových hodnot konfiskovaných objektů a jejich zařízení. Tato Památková komise¹²³ zahájila svou činnost v srpnu 1945 a složena byla ze zástupců MZe, MŠO, Státního archivu zemědělského, NPF, Státních lesů a statků a Státního

¹¹⁵ Srov. např. ANK, NUK, Zábor, kart. B3/6, průběžně.

¹¹⁶ ÚDU AV ČR, OD, NKK, kart. VIII, Dohoda o spolupráci Národní kulturní komise při přejímání státního kulturního majetku ze dne 4. 4. 1949. V zásadě se příliš nelišila od stávající praxe s pověřenci MŠO/MŠVU. Výběru se měli účastnit zástupce NKK i FNO a o předmětech rozhodnout jednomyslně.

¹¹⁷ Při prodeji tato praxe neprobíhala hladce, v některých sběrnách byli zástupci FNO přítomnostmi zástupců NKK zaskočení, srov. NA ČR, SPS, kart. 19, Dopis NKK č. j. 655/1948 ze dne 4. 2. 1948 adresovaný FNO ve věci dohody o spolupráci.

¹¹⁸ NA ČR, MŠK, kart. 594, Program Národní a universitní knihovny v dvouletém plánu, dobudování organizace ústavu.

¹¹⁹ Tamtéž, NUK, Zpráva oddělení záboru č. j. 4351/49 ze dne 2. 11. 1949 adresovaná MŠVU. Informace o počtech prohlédnutých knih jinými institucemi nejsou zahrnuty pro nedostatek pramenů.

¹²⁰ UHLÍKOVÁ 2019, s. 89.

¹²¹ Srov. vl. nař. č. 70/1945 Sb., podle § 1 byl podřízen ministerstvu zemědělství, zastupován předsedou jmenovaným vládou na návrh ministra zemědělství.

¹²² NA ČR, MŠK, kart. 2008, opis MŠO č. j. 151.234/45 ze dne 13. 7. 1945 adresovaný MZe ve věci kulturních úkolů souvisejících s dekretem prezidenta republiky o konfiskaci zemědělského majetku z 21. 6. 1945. Podle konceptu se na tomto komentáři významnou měrou podílel Z. Wirth v roli poradce MŠO. Základním požadavkem bylo, aby došlo k definitivnímu programu pro přiděl těchto objektů a jejich inventáře. Poukázáno bylo dále na to, že tyto aspekty nebyly zohledněny při provádění první pozemkové reformy. Návrh počítal se sestavením odborné komise složené z uměleckého historika, dvou muzejníků, archiváře a knihovníka. Dojít mělo ke klasifikaci předmětů na rodinné památky, galerijní a muzejní objekty, archivy, knihovny, grafické soubory ad., interiérové soupravy a užitkový mobiliář. Základní požadavek ovšem zněl, aby došlo k definitivnímu programu pro užití těchto objektů a jejich inventářů, protože při první pozemkové reformě nebylo vinou zúčastněných činitelů a pro jejich odpor provedeno řádné rozřídění a účelové přidělení stavebních objektů.

¹²³ MŠO jmenovalo do komise jako své zástupce Zdeňka Wirtha, Jana Morávka, Rudolfa Maximoviče, MZe zastupovali vedoucí pracovníci Státního zemědělského archivu, ředitel Václav Černý a jeho zástupce Emanuel Janoušek, za IX. odbor MZe se schůzi účastnil Jindřich Pravenec. Po zřízení NPF se ke komisi připojil i vedoucí památkového referátu této instituce Jaromír Soukup. Prakticky stejně personální obsazení se později dotklo i NKK. K Památkové komisi více UHLÍKOVÁ 2004, s. 24.

plánovacího úřadu. Komise posuzovala vhodnost využití objektů podle návrhů uchazečů a dohlížela ve spolupráci s památkovým referátem NPF¹²⁴ na jejich řádnou správu. Většina z nich disponovala množstvím umělecky hodnotných předmětů, které neměly být předány jako součást nemovitostí a bylo nutné je vyjmout z přidělového řízení. U zámků, kde bylo předání objektu novému vlastníkovi bezodkladné, prováděli členové výběr umělecky nejcenějšího mobiliáře, ne vždy se ovšem podařilo tento postup dodržet a budovy byly předány včetně takových předmětů.¹²⁵ „*Není možno vždy najednou zpracovati všechny objekty v jednom správním okrese, poněvadž vzhledem k intervencím a různému naléhání nutno zpracovávati bezprostředně za sebou objekty od sebe na stovky kilometrů vzdálené. Jest to konečně pochopitelné, poněvadž každý z uchazečů se domnívá, že jeho nároky jsou nejpřednější, jeho důvody nejpodstatnější, právě že jeho případ musí býti vyšetřen přede všemi jinými. Je to prostě lidské a někdy, přiznejme, i odůvodněné.*“¹²⁶

Krátce po zahájení činnosti sestavila Památková komise *Směrnice pro národní správce hradů a zámků na zkonfiskovaném zemědělském majetku*.¹²⁷ Stav jednotlivých objektů se při návštěvě komise výrazně lišil, v četných případech sloužily krátce po osvobození jako útočiště vojenských posádek, jako např. v případě výše zmíněné Kačiny. Obecně byly a jsou ohromné kulturní ztráty, poničení a vybydlení jednotlivých objektů přičítány Rudé armádě. J. Soukup však ve své zprávě o zajišťování objektů odhadoval, že 75 % poškození kladených za vinu vojákům naopak padalo na vrub čs. obyvatelstva: „*Poplenili-li nějaký takový objekt války nebo postupující vojenské útvary, nutno se s tím, třeba s lítostí smířit. Tomu konečně rozumíme a to chápeme. Ale nerozumíme v žádném případě tomu, když naši lidé vrhli se na tyto objekty a roznášeli jejich zařízení, když některé okresní národní výbory, a zaplat' pán bůh, že jich nebylo mnoho, začaly zařízení zámecké rozprodávat (Železný Brod) nebo rozebrali celý zámek, jako to udělal ONV v Čáslavi se*

zámek v Golčově Jeníkově, a rozpůjčili zámecké zařízení do užívání soukromníkům, ba dokonce zemskému poslanci. Když pak přišel úředník NPF toto zařízení shledávat a sepisovat, prostě jej vyhnali.“¹²⁸ NPF v této první fázi vyčlenil 50 zámků a určil je za objekty I. kategorie¹²⁹ – později měly být předány do správy NKK. Poměrně jasné představy a praxe fungovaly pro movité umělecké předměty, jakými byly obrazy, sochy, nábytek, porcelán – ty se odevzdávaly Národní galerii a Uměleckoprůmyslovému muzeu jako státní depot. Obrazy a rodinná korespondence se soustřeďovaly k budoucímu užití na některém z objektů I. kategorie. V případě zbraní, paroží a loveckých trofejí se plánovalo jejich předání odborným muzeím a školním kabinetům. S majetkem výše neuvedeným se počítalo pro reprezentativní účely státních sídel.

Samostatnou kapitolou zůstávala otázka zámeckých knihoven. Jednalo se co do počtu o velké celky, zabírající na jednotlivých sídlech i více místností. „*Bylo období, kdy velmi pečlivě shromažďovala se současná literatura a sbíraly se staré tisky a rukopisy. Leč tento zájem brzy ustoupil jiným zálibám, místo kultury byly to koničky, karty a jiné zábavy pro ukrácení chvíle a o posledních dvou až třech generacích šlechtických rodů možno, až na skromné výjimky, říci, že neměly vůbec zájem na doplňování knihoven, a když, tedy zcela plytkou literaturou. Po stránce jazykové najdete tu Babylon světových řečí, český knižní materiál našli jsme při prohlídce dosud 200 zámeckých objektů jedině na Manětíně.*“ J. Soukup uvedl, že krátce po osvobození zasáhly v této věci NUK, Národní muzeum i Náprstkovo muzeum a část zámeckých knihoven umístily ve svých budovách. Plán počítal s instalací významných celků v zámcích I. kategorie, ostatní měly být svezeny k výběru hodnotného materiálu pro vědecké ústavy.¹³⁰

Přestože zajišťování objektů kulturní hodnoty bylo usku- tečňováno uvedenými subjekty kontinuálně od konce války, cesta k vydání zákonné normy a zřízení samostatného

¹²⁴ Památkový referát byl při NPF zřízen 21. 8. 1945 – srov. Zpráva J. Soukupa o zajišťování konfiskovaných hradů a zámků NPF, publikováno v UHLÍKOVÁ 2004, dokument II/4.3., dále jen Zpráva J. Soukupa.

¹²⁵ UHLÍKOVÁ 2004, s. 24–25. V letech 1945–1947 prohlédla Památková komise 185 objektů.

¹²⁶ Zpráva J. Soukupa.

¹²⁷ Národní správce sestavoval z důvěryhodných osob komisi, jejímž úkolem bylo neprodleně pořídit soupis inventáře. V něm měly být zahrnuty i předměty, které byly z majetku objektu zapůjčeny dalším osobám nebo úřadům, ze zámku odneseny, případně které se dostaly jiným způsobem do cizích rukou. Památkové a umělecky hodnotné předměty včetně knihoven, bylo nutné přemístit do dobře zajištěné místnosti (opatřené zabezpečovacími páskami, dostatečně větrané) a dále učinit veškerá opatření, aby tyto předměty nepodléhaly zkáze. Srov. nedatovaná Směrnice pro národní správce hradů a zámků na zkonfiskovaném zemědělském majetku, publikováno v UHLÍKOVÁ 2004, dokument II/4.4.

¹²⁸ Zpráva J. Soukupa.

¹²⁹ Tj. objekty ponechané ve vlastní správě pro další výlučně kulturní využití. Srov. UHLÍKOVÁ 2004, s. 24.

¹³⁰ Srov. zpráva J. Soukupa. Prohlídky knihoven se účastnil zřejmě i B. Lífka, který o jejich stavu podával zprávy NUK, která je předávala MŠO, není ovšem patrné, z jaké pozice – srov. např. NA ČR, MŠK, kart. 594 průběžně.

orgánu byla ještě poměrně dlouhá.¹³¹ Zákon o NKK sice vešel v platnost v květnu 1946,¹³² samotná činnost byla zahájena až v únoru 1947,¹³³ ukončena potom na konci roku 1951.¹³⁴ Podle zákona jí příslušela správa a využití „majetku všech druhů, movitého i nemovitého, bez rozdílu doby vzniku, který měl kulturní (uměleckou, historickou, vědeckou) hodnotu kteréhokoli stupně“, konfiskovaného podle dekretů prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a č. 108/1945 Sb. a nařízením Slovenské národní rady ze dne 23. srpna 1945 č. 104 Sb. nař. SNR, o konfiskování a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel slovenského národa. Stejně tak spravovala ostatní státní kulturní majetek,¹³⁵ přičemž se jednalo o: a) pozemky, které měly charakter přírodní památky, rezervace nebo archeologické lokality, b) stavební objekty umělecké nebo historické hodnoty i pozemky památkového charakteru a c) movité věci hodnoty umělecké, historické nebo vědecké. Za úkol měla tento majetek zjišťovat, přebírat do vlastní správy a zároveň organizovat obecně odbornou správu kulturního majetku, pečovat o jeho vhodné využití, případně uskutečňovat jeho prodej za souhlasu ministrů školství a financí.¹³⁶ Významnou pravomocí bylo svěřování správy nebo dozor nad ním odborným korporacím, ústavům nebo jednotlivým

odborníkům.¹³⁷ Předseda komisi zastupoval navenek a prováděl její usnesení. NKK měla navrhovat MŠO předměty pro určení za státní kulturní majetek, vydávat směrnice pro „zjištění, sběr, třídění, konzervaci, přidělení a využití státního kulturního majetku“, stanovit programy pro jednotlivé roky ad.¹³⁸ Pro zdárné přejímání objektů a předmětů podle zákona č. 137/1946 Sb. byla uzavřena v dubnu 1947 dohoda mezi NKK a NPF o spolupráci při přejímání a likvidaci majetku. Touto dohodou byla zakotvena již zažitá praxe: „Oba činitelé přistupují k dohodě o upřímné spolupráci po více než roční zkušenosti, získané spolupráce Památkové komise při ministerstvu zemědělství, kulturního sektoru ministerstva školství a památkového referátu NPF.“¹³⁹ V zásadě platil pro přejímání následující postup: vytříděn byl majetek hodnoty umělecké, historické nebo vědecké, převzatý pro vybavení objektů I. kategorie i pro „obohacení“ veřejných muzejních sbírek, knihoven a archivů a ostatní majetek, ponechaný k využití prostřednictvím NPF.¹⁴⁰

Specifikum knihoven ze zámeckých objektů pramenilo především z toho, že je nebylo možné okamžitě zachytit soupisem, noví nabyvatelé zámků tlačili na jejich vyklizení, NKK však nedisponovala dostatkem pracovních sil, protože bylo rozhodnuto přejímat knihovny jako celky.¹⁴¹ Svoz

¹³¹ Už od roku 1945 se objevovaly snahy o zřízení orgánu či fondu, který by měl kulturní majetek na starost. Aktivní roli sehrál prezident Edvard Beneš, jenž informoval předsedu vlády Zdeňka Fierlingera o svém přání, aby pro správu kulturního majetku vznikl zvláštní fond. V průběhu jednání se o přípravě nadále aktivně zajímal, nicméně projednávání v rámci zúčastněných resortů se protáhla a nebylo tak docíleno toho, aby norma vyšla ještě v podobě dekretu prezidenta republiky. Srov. UHLÍKOVÁ 2004, s. 29.

¹³² V důvodové zprávě k zákonu bylo konstatováno následující: „Bohužel utrpěl již tento majetek překotnými zásahy nejrůznějších činitelů, a to jak státních resortů, národních rad, veřejných i soukromých korporací; tak neukázněných jednotlivců značné ztráty přesunováním, zcizováním, ba nerozumným ničením kulturních předmětů. Současně s těmito zásahy neoprávněných činitelů domácích utrpěl konfiskovaný majetek kulturní pronikavé škody zásahy vojenských oddílů na československém území přechodně ubytovaných, čímž byly některé významné stavební objekty úplně zbaveny svého kulturního inventáře. Tyto nezdravé zjevy nelze paralyzovat než rychlou evidencí všech kulturních statků a věcí do citovaných dekretů zahrnutých, jejich odborným zajištěním a rozříděním, udržováním v řádném stavu a cílevědomým kulturním využitím. Při tom nerozhoduje, jde-li majetek nashromážděný organickým vývojem nebo sběratelskou činností jednotlivců v různých obdobích, o stylové originály nebo jejich kopie, nebo dokonce falša, bona i mala fide.“ Srov. Internetový portál Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna – důvodová zpráva k zákonu č. 137/1946 Sb. o NKK, Tisk NS T.344. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0344_00.htm [cit. 1.12.2020]; UHLÍKOVÁ 2004, s. 29. Statut NKK byl dán vyhl. MŠO č. 125.

¹³³ Ustavující schůze NKK se konala 18. 2. 1947. NKK byla podle § 1–2 zřízena při MŠO (na Slovensku při pověřenectvu školství a osvěty) jako poradní sbory ministra (pověřence) školství věd a umění, jejich členy jmenovala a odvolávala vláda (sbor pověřenců). Komise se skládaly ze zástupců ministerstev školství a osvěty, vnitra, financí, zemědělství, dopravy, vnitřního obchodu, Státního úřadu plánovacího a ministerstva národní obrany, na Slovensku ze zástupců příslušných pověřenectev, Plánovacího úřadu a ministerstva národní obrany, další členové byli jmenováni ministrem školství a osvěty z odborných znalců příslušných oborů.

¹³⁴ Správa hradů a zámků přešla částečně přímo pod MŠVU, částečně pod referáty pro školství, osvětu a tělesnou výchovu příslušných KNV. Model se ukázal jako dysfunkční a v polovině roku 1953 byla zřízena jednotná centrální instituce – Státní památková správa, která sloučila všechny orgány státní památkové péče. Svou činnost pak zahájila plošnou revizí a reinventarizací majetku. Na základě ustanovení zákona č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách byl v roce 1959 zahájen proces decentralizace památkové péče a většina agendy Státní památkové správy měla být přenesena na krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody, která jako svůj výkonný orgán zřizovaly KNV. Přenos agend byl záležitostí dlouhodobou a pro toto období operovala Státní památková správa v likvidaci. Dále byla využita koordinační komise pro kulturní využití státních hradů a zámků coby poradní orgán MŠVU, zastoupení v ní měly Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, Národní galerie, Uměleckoprůmyslové muzeum, NM a zmíněná Státní památková správa v likvidaci – více k problematice UHLÍKOVÁ 2019, s. 110–114.

¹³⁵ § 2 zák. č. 137/1946 Sb.

¹³⁶ Tamtéž, § 3, odst. 1.

¹³⁷ Tamtéž, § 4. Orgány, úřady a osoby, které měly ve své správě majetek prohlášený za státní kulturní, byly povinny jej odevzdat NKK na jejich žádost. Pakliže již byl tento majetek předán třetím osobám, měly se postarat o to, aby byly tyto věci neprodleně odevzdány NKK a pokud to nebylo možné, aby to bylo NKK oznámeno – viz tamtéž § 6. Organizačním řádem bylo stanoveno složení komise – v jejím čele stál předseda, kterého jmenoval a odvolával ministr školství a osvěty, dále byla složena ze zástupců daných zákonem (srov. pozn. 135), z jejich řad měl být jmenován místopředseda. Jako znalci byli po jednom jmenováni odborníci pro ochranu přírody, archivnictví a knihovnictví, pro obor působnosti FNO a NPF a tři znalci z oboru muzejnictví. Srov. vyhl. MŠO č. 125. Členové komise byli jmenováni v únoru 1947. Srov. VĚSTNÍK MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A OSVĚTY 1947.

¹³⁸ Finanční prostředky pro její chod měly ze svých rozpočtů vyčlenit MŠO a Ministerstvo techniky. K provedení jejích úkolů mělo MŠO vyčlenit administrativní kancelář, potřebné sběrný, skladiště a dílny, Ministerstvo techniky potom zřídit technickou kancelář k udržování stavebních objektů. Srov. UHLÍKOVÁ 2004, s. 31–34.

¹³⁹ NA ČR, SPS, kart. 19, Dohoda o spolupráci Národní kulturní komise (NKK) a Národního pozemkového fondu (NPF) při přejímání a likvidaci zkonfiskovaného majetku podle dekr. č. 12/1945 Sb. O tom, že správa majetku konfiskovaného podle dekr. č. 12/1945 Sb. měla o dost hladší průběh, než movitostí podle všeobecného konfiskačního zákona svědčí to, že dohoda s FNO byla uzavřena o poznání později – srov. výše.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ NA ČR, SPS, kart. 34, Zápis z porady o německých publikacích, konané dne 28. 5. 1949.

knihoven a jejich výběr ze zámeckých objektů měl ve své kompetenci knižní referent Václav Chaloupka, jenž je velmi hrubě vytřídil na místě, bohemikální literaturu ponechal většinou osvětovým potřebám místních institucí, případně určil pro prodej.¹⁴² Odborná a cizojazyčná literatura byla svážena zpravidla do nejbližších zámeckých objektů ve správě NKK, případně do některé z jejích sběrů, přičemž k 1. prosinci 1949 disponovala komise 43 takovými objekty.¹⁴³ Abychom si představili rozsah činnosti NKK či jejich pokračovatelů je nutné si uvědomit, že do správy státu bylo převedeno: 462 zámků podle dekretu č. 12/45 Sb., 298 podle zákona č. 142/47 Sb. a 43 dalších, dohromady tedy 803 objektů. Do konce činnosti NKK byla v dobové terminologii eliminována pouze větší polovina těchto objektů, z nichž velká část disponovala zámeckou knihovnou.¹⁴⁴ Ne vždy proběhlo vše hladce, o čemž věděl V. Chaloupka své. Bylo např. dohodnuto, že převezme knihovnu z Krásného Března, ale orgány MNV mu byl znemožněn přístup do objektu: „Převážení knihovny nepokládáme za nutné, protože třídění knih, jež je důvodem k převozu může být provedeno v místě uskladnění a roztríděné knihy mohou být ref. IV JNV [jednotný národní výbor] dopraveny do knihoven v okrese nebo kraji Ústí n. L. přímo. Tento postup pokládáme za správnější a úspornější nežli jízdy a nenadálé návštěvy s. Chaloupky, případně nenadálé akce, na něž referát nebyl předem upozorněn, jež nemá zatím v plánu a s nimiž proto nemůže souhlasit. Současně projevujeme názor, že s. Chaloupka by mohl být lépe a hospodárněji využit, kdyby jeho práce byla lépe plánována.“¹⁴⁵

Bližší nespecifikovaný počet zámeckých knihoven byl přidělen v letech 1945–1946 NUK a ZUK, o převzatých knihovnách však nejsme blíže zpraveni.¹⁴⁶ Později byla tato praxe kritizována, NKK totiž nebyla o převzatých celcích informována, čímž uvedené instituce obešly zákon o NKK. Z tohoto důvodu jim nadále nebyly svěřovány k vytřídění.¹⁴⁷

Výnosem MŠVU z dubna 1950 vznikla komise, která měla rozhodnout o pořadí žadatelů o vytřídění knižní materiál. Jejím předsedou byl jmenován Z. Wirth, který se výraznou měrou podílel na třídění knih uložených ve sběrných NKK.¹⁴⁸ Mezi dalšími členy figurovali knižní referent NKK F. Chaloupka, za MŠVU V. Vaněček a J. Drtina, dále pak ředitel Univerzitní knihovny v Olomouci S. Křupka, za NUK K. Groh a za Náprstkovo muzeum B. Lifka. Na vlastní činnost této komise již nedošlo pro nedostatek pracovních

sil, z dostupných pramenů vyplývá, že spolupráci přislíbila Státní knihovnická škola, ale dohoda s ní padla.

Třídění dále vykonávala NKK sama pro instituce, jakými byly Technické muzeum, Národní muzeum, Náprstkovo muzeum, Národní galerie nebo Hipologické muzeum ve Slatiňanech, přičemž tímto způsobem bylo vytříděno 170 knihovních celků. Např. ve sběrně na zámku Sychrov byly koncentrovány knihy ze zámeckých objektů, ale i německých bytů (konfiskáty podle dekretu č. 108/1945 Sb.). Třídilo se do 37 oborů a do roku 1953 došlo ke zpracování 170 000 svazků.¹⁴⁹ V roce 1953 disponovala Státní památková správa 51 sběrnami, kde se nacházelo 314 knižních svazů,¹⁵⁰ z nich bylo do roku 1953 pro vědecké účely vytříděno čtvrt milionu svazků.¹⁵¹ Při likvidaci svozových knihoven mělo být pamatováno vědeckou literaturou především na ústavy Československé akademie věd, v druhé řadě na odborné ústavy a muzea, a to literaturou, jejíž vědní obory nebyly dosud v ČSAV zastoupeny a nakonec na univerzitní a studijní knihovny a to též tituly, které dosud nebyly v jejich fondech zastoupeny.¹⁵²

V červnu 1954 byla výnosem ministerstva školství a kultury pověřena Knihovna Národního muzea převzetím a odbornou správou hradních a zámeckých knihoven. Vypracovat měla centrální katalog a tím tyto fondy všeobecně zpřístupnit. Toto ustanovení nebylo změněno ani po zrušení Státní památkové správy, kdy byly dalším výnosem ministerstva školství v roce 1959 převedeny instalované zámecké knihovny do majetku KNV, případně národních výborů nižších stupňů.¹⁵³ Svazové knihovny byly tříděny ještě počátkem 70. let a jejich historická jádra postupně převážena do předem určených depozitářů na zámcích I. památkové kategorie, k soustředění ostatní literatury vznikla dvě distribuční střediska – na hradě Křivoklátu a ve Žďáru nad Sázavou, odkud byla nabízena dalším knihovnám a ústavům, případně pro prodej Antikvariátu, n. p.¹⁵⁴ Můžeme tedy konstatovat, že trend nastavený činností NPF a NKK pokračoval i nadále.

Závěr

Nakládání s knižním majetkem postihl v letech 1918 až 1954 bouřlivý vývoj kopírující politické události. V období první republiky byly ve vztahu k majetkovým přesunům zcela určující procesy související s prováděním první pozemkové

¹⁴² NA ČR, SPS, kart. 57, Zápis o VIII. schůzi dne 18. 1. 1949, s. 8. V případě prodeje můžeme uvést např. odprodej ze zámku Chotoviny, Oselce, Červený Hrádek, Peruc, Doksy, Huttenhof, Falkenburk, Petrohrad, Slavice, Čížkovice, Dolní Krč, Jindřichovice, Křinec, Slavice, Svojšíň, Loučeň, Mcely, Horka nad Sázavou, Valdštejnův palác, Košetice a Přestavlkvy knihkupectví Czerny v Praze. Jednalo se o výmět čítající 10,5 tun za 48 530 Kčs. Srov. NA ČR, SPS, kart. 34, Dopis NKK č. j. 4030/50 ze dne 11. 4. 1950 adresovaný NPF ve věci knižních konfiskátů.

¹⁴³ NA ČR, SPS–D, kart. 25, Seznam objektů ve správě NKK, popř. NKK najatých, které slouží jako sběrný stát. kult. majetku.

¹⁴⁴ Tamtéž, přehled objektů pro ministerstvo státní kontroly – výpis ze základ. kartot. lístků

¹⁴⁵ NA ČR, SPS, kart. 34, interní záznam V. Chaloupky s přepisem stanoviska Ref. IV. Jednotného národního výboru v Ústí n. L.

¹⁴⁶ ÚDU AV ČR, OD, NKK, kart. X, Úřední záznam od J. Soukupa o způsobu nakládání se zámeckými knihovnami a zároveň srov. výše, kde J. Soukup vyjmenovává i další subjekty, kterým byly předány zámecké knihovny krátce po válce.

¹⁴⁷ Tamtéž, Zpráva o doposud vykonaných pracích v třídění knih a pořádání zámeckých knihoven.

¹⁴⁸ UHLÍKOVÁ 2019, s. 244.

¹⁴⁹ ÚDU, OD, NKK, kart. X, Zpráva o doposud vykonaných pracích v třídění knih a pořádání zámeckých knihoven.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž, Rámcové směrnice a operativní plán dalšího třídění knih ze svozů a pořádání zámeckých knihoven.

¹⁵² Tamtéž.

¹⁵³ VRCHOTKA 1984, s. 76–77.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 79.

reformy a jelikož ve vztahu k soukromým zámeckým knihovnám státní aparát nedisponoval efektivními nástroji (resp. žádnými) k zásahům do jejich vlastnictví, skončila řada z nich v tuzemských či zahraničních aukčních síních, což z hlediska veřejného zájmu vedlo ke značným kulturním škodám. V druhé republice a protektorátu došlo v důsledku záboru pohraničí a podřízení se okupační správě nejen k dalším významným knižním ztrátám, ale opětovně i ke kulturní újmě v obecné rovině. Majetkový rozvrat způsobený válečnými událostmi se odrazil také do vývoje po květnu 1945, kdy se na pořad dne dostaly procesy související se zabíráním pozemkového majetku, doplněné navíc o všudypřítomné retribuční kauzy a odsun německého obyvatelstva. Snahy státu o zhodnocení konfiskovaného „nepřátelského“ majetku se odrazilily i do manipulace s knihovnami, které posloužily jak pro doplnění fondů veřejných knihoven, tak pro utržení státem ceněných devizový prostředků.

V prvních letech po válce se správa knižních fondů nesla ve znamení kompetenční nevyjasněnosti a sporů mezi jednotlivými zainteresovanými institucemi. Výzkum provenience fondů dotčených těmito mechanismy je limitován přístupem jednotlivých organizací, personálními kapacitami i časovým tlakem, kdy noví nabyvatelé spěchali na převzetí nabytého majetku. Knihy tak byly přejímány a předávány státním institucím bez podrobného soupisu, měrou jednotkou se staly vagony, auta, bedny, knihovní regály. Nadto většina soukromých knihoven, vyjímaje ty zámecké, nedisponuje zpravidla provenienčním znakem. Ve sledování správních mechanismů tohoto období tak autoři spatřují možné východisko pro nalezení původních vlastníků těchto knih. Knihy v tomto období nemůžeme chápat pouze jako nosiče informací, nebo předměty sběratelské vášně. Vzhledem k nejistému osudu dřívějších majitelů na ně musíme leckdy nahlížet jako na poslední upomínku jejich existence – ať jednotlivců, či institucí.

Prameny:

ABS, sbírka Správa vyšetřování StB – vyšetřovací spisy (V), arch. č. V-3571 MV.
ANK, NUK: Archiv Národní knihovny, Národní a univerzitní knihovna Praha, nezpr.
ANK, VZ: Archiv Národní knihovny, Výroční zprávy.
AUK, Matrika doktorů UK: Archiv Univerzity Karlovy, Matriky Univerzity Karlovy.
Dekret č. 5/1945 Sb.: Dekret presidenta republiky č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945, *o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.*
Dekret č. 12/1945 Sb.: Dekret presidenta republiky č. 12/1945 Sb. ze dne 21. června 1945, *o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.*
Dekret č. 108/1945 Sb.: Dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945, *o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.*
NA ČR, MŠK: Národní archiv ČR, Ministerstvo školství a kultury, Praha, nezpr.

NA ČR, SPS: Národní archiv ČR, Státní památková správa, Praha.

NA ČR, SPS–D: Národní archiv ČR, Státní památková správa – Dodatky.

NA ČR, ZÚ: Národní archiv ČR, Zemský úřad Praha – oddělení církevní, nadační a školské.

Směrnice MV č. 1700-27/3-46-82-Vb/3: Směrnice MV č. 1799-27/3-46-82-Vb/3 ze dne 31. března 1946 *Dekret čís. 108/45 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy – směrnice k §§ 1a 2 – citováno dle Konfiskace, správa a převod nepřátelského majetku: zákony, vyhlášky, směrnice a pokyny.* Praha: Právní odbor osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, 1947.

SOA Třeboň, Sbírká matrik: Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírká matrik Jihočeského kraje, 1587–1949 (1952), Farní úřad Radomyšl.

ÚDU AV ČR, OD, NKK: Ústav dějin umění Akademie věd ČR v. v. i, oddělení dokumentace, Národní kulturní komise. VI. nař. č. 70/1945 Sb.: Vládní nařízení č. 70/1945 Sb. ze dne 3. září 1945, *kterým se vydává statut Národního pozemkového fondu při ministerstvu zemědělství.*

VI. nař. č. 45/1946 Sb.: Vládní nařízení č. 45/1946 Sb. ze dne 1. března 1946, *kterým se vydává statut a jednací řád Fondů národní obnovy.*

Vyhl. č. 1213/46 Ú. I.: Vyhláška osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze č. 1213/46 Ú. I. ze dne 29. dubna 1946, *již se stanoví, jak má být naloženo s některými movitými věcmi hmotnými z nepřátelského majetku konfiskovaného podle dekretu presidenta republiky ze dne 25. října 1945, č. 108 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.*

Vyhl. č. 2141/46 Ú. I.: Vyhláška osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze č. 2141/46 Ú. I. ze dne 3. prosince 1946, *již se stanoví, jak má být naloženo s některými movitými věcmi hmotnými, konfiskovanými podle dekretu č. 108/1945 Sb., které jsou v úschově, opatrování, správě, detenci nebo v držbě osob fyzických a právnických.*

Vyhl. č. 2142/46 Ú. I.: Vyhláška osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze č. 2142/46 Ú. I. ze dne 3. prosince 1946, *již se stanoví, jak má být naloženo některými konfiskovanými movitými věcmi hmotnými ze skladišť.*

Vyhl. MŠO č. 125: Vyhláška ministra školství a osvěty č. 125 ze dne 27. ledna 1947, *kterou se vydává organizační a jednací řád Národní kulturní komise – citováno dle edice pramenů v UHLÍKOVÁ, Kristina. Národní kulturní komise 1947–1951. Praha: Artefactum, 2004, dokument II/4.8.*

Výn. MŠO č. B-98503-III: Výnos MŠO č. B-98 503-III ze dne 28. dubna 1947 *Směrnice ministerstva školství a osvěty určené osvětovým a knihovnickým inspektorům k provádění bodu b), odst. 3 § 1 vyhlášky Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze ze dne 3. prosince 1946, již se stanoví, jak má být naloženo s některými konfiskovanými movitými věcmi hmotnými ze skladišť – citováno dle Věstník Ministerstva školství a osvěty 3, 1947, sešit 10.*

Zák. č. 61/1918 Sb. z. a n.: Zákon č. 61/1918 Sb. z. a n. ze dne 10. prosince 1918, *jímž se zrušují šlechtictví, řády a tituly.*

Zák. č. 81/1920 Sb. z. a n.: Zákon č. 81/1920 Sb. z. a n. ze dne 30. ledna 1920, *kterým se vydávají po rozumu §-u 10 zákona ze dne 16. dubna 1919, č. 215 Sb. z. a n., ustanovení*

o přidělu zabrané půdy a upravuje se právní poměr ku přidělené půdě (zákon přidělový).

Zák. č. 215/1919 Sb. z. a n.: Zákon č. 215/1919 Sb. z. a n. ze dne 16. dubna 1919, o zabrání velkého majetku pozemkového. Zák. č. 118/1920 Sb. z. a n.: Zákon č. 118/1920 Sb. z. a n. ze dne 12. února 1920, o hospodaření na zabraném majetku pozemkovém.

Zák. č. 329/1920 Sb. z. a n.: Zákon č. 329/1920 Sb. z. a n. ze dne 8. dubna 1920, o převzetí a náhradě za zabraný majetek pozemkový (zákon náhradový).

Zák. č. 137/1946 Sb.: Zákon č. 137/1946 Sb. ze dne 16. května 1946, o Národních kulturních komisích pro správu státního kulturního majetku.

Literatura:

ČASOPIS ČESKOSLOVENSKÝCH KNIHOVNÍKŮ 1926: Knižní aukce. *Časopis československých knihovníků* 5, 1926, č. 2–3, s. 51–52.

ČERNÁ 1946: ČERNÁ, Marie. Škody na československých knihovnách a archivech, válkou zaviněné. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1946, č. 10, s. 301–304.

ČERNÝ 1952: ČERNÝ, Václav. Státní archiv zemědělský a oblastní archivy zemědělské. *Archivní časopis* 2, 1952, č. 1, s. 22–25.

ČERNÝ 1992: ČERNÝ, Václav. *Paměti III (1945–1972)*. Brno: Atlantis, 1992.

DEJMEK 2018: DEJMEK, Jindřich. Zápas první Československé republiky o přežití a jeho vyústění v Mnichově (březen–září 1938). In: DEJMEK, Jindřich et al. *Československo. Dějiny státu*. Praha: Libri, 2018, s. 256–257.

DOLEŽAL 1996: DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996.

FRIEDRICH – BRZEZINSKI 1996: FRIEDRICH, Joachim Carl – BRZEZINSKI, Zbigniew. Die allgemeinen Merkmale der totalitären Diktatur. In: JESSE, Eckhard (ed.): *Totalitarismus im 20. Jahrhundert: Eine Bilanz der internationalen Forschung*. Baden-Baden: Nomos, 1996.

GRUND 1933: GRUND, Antonín. Dražba mikulovské knihovny. *Lidové noviny* 41, 1933, č. 602 (1. 12. 1933), s. 9.

HÁLA 1948: HÁLA, Rudolf. Knižní aukce. *Typografia. Odborná revue československých knihtiskařů a grafiků* 51, č. 1–4, s. 35–36.

HOMOLOVÁ-JELÍNKOVÁ 2020: HOMOLOVÁ-JELÍNKOVÁ, Dita. *Šlechta v proměnách. Osudy aristokracie v Československu v letech 1918–1948*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2020.

JANDEROVÁ – HAAS 1966: JANDEROVÁ, H. – HAAS, A. *Státní pozemkový úřad – spisy všeobecné, 1. dílčí inventář (1875) 1918–1935 (1949)*. Praha: Státní ústřední archiv, 1966.

JANOUSEK 1926: JANOUSEK, Emanuel. Z Čsl. státního archivu zemědělského v Praze. *Časopis archivní školy* 3, 1926, s. 173–174.

JANOUSEK 1931: JANOUSEK, Emanuel. Činnost Československého státního archivu zemědělského. *Časopis české archivní školy* 8, 1931, s. 246–247.

JANOUSEK 1933: JANOUSEK, Emanuel. Osudy patrimoniálních archivů. *Časopis české archivní školy* 9, 1933 s. 46–64.

JANOUSEK 1934: JANOUSEK, Emanuel. Další zkušenosti z prohlídek patrimoniálních archivů. *Časopis české archivní školy* 11, 1934, s. 49–64.

JANOUSEK 1934a: JANOUSEK, Emanuel. Z Čsl. státního archivu zemědělského. *Časopis české archivní školy* 11, 1934, s. 190–192.

JANOUSEK 1968: JANOUSEK, Emanuel. Vznik a počátky zemědělského archivu. Kapitola z historie českého archivnictví. *Archivní časopis* 18, 1968, s. 147–180.

KAUCKÁ 2015: KAUCKÁ, Kristýna. „Nekrolog dietrichštejnské knihovny“: osud mikulovské zámecké knihovny mezi dvěma světovými válkami. Praha 2015. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Filozofická fakulta.

KNEIDL 1956: KNEIDL, Pravoslav. Ze zámeckých knihoven. *Časopis Národního muzea. Praha* 125, 1956, s. 168–171.

KNEIDL 1997: KNEIDL, Pravoslav. *Vzpomínky bibliotekáře a bibliofila Bohumíra Lifyky*. Praha: Spolek českých bibliofilů, 1997.

KNIHOVNA 1945: Stav evropských knihoven po válce. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945, č. 1, s. 31–32.

KNIHOVNA 1945a: Veliký den českého knihovnictví. Zástupci českého knihovnictví u pana presidenta. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945, č. 2, s. 49–50.

KNIHOVNA 1945b: Rozhodnutí Čestného soudu při Svazu českých knihovníků. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945, č. 2, s. 71.

KNIHOVNA 1945c: Ztráty francouzských knihoven za války. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945, č. 5, s. 164.

KOKEŠ 2018: KOKEŠ, Luboš. Josef Hrubý. In: BÍLÝ, Matěj – ANEV, Petr (edd.). *Biografický slovník vedoucích funkcionářů KSC (1921–1989): A–K*. Praha: ÚSTR, 2018, s. 480.

KREJČÍK 1920: KREJČÍK, Adolf Ludvík. Z československého státního archivu zemědělského v Praze. *Český časopis historický* 26, 1920, příloha, s. 51–53.

KREJČÍK 1921: KREJČÍK, Adolf Ludvík. Československý státní archiv zemědělský. *Brázda: revuální týdeník agrárního hnutí* 2, 1921, č. 8, s. 3–12.

KREJČÍK 1922: KREJČÍK, Adolf Ludvík. Zámecké knihovny. *Národní listy – Vzdělávací příloha Národních listů* 62, 1922, č. 22, s. 9.

KREJČÍK 1924: KREJČÍK, Adolf Ludvík. Z Čsl. státního archivu zemědělského. *Časopis archivní školy* 2, 1924, s. 197.

KREJČÍK 1927: KREJČÍK, Adolf Ludvík. Z Čsl. státního archivu zemědělského v Praze. *Časopis archivní školy* 5, 1927, s. 209.

KREJČÍK 1928: KREJČÍK, Adolf Ludvík. Z Čsl. státního archivu zemědělského. *Časopis archivní školy* 6, 1928, s. 197–198.

KREJČÍK 1929: KREJČÍK, Adolf Ludvík. *Příspěvky k soupisu archivů velkých statků*. Praha: Československá akademie zemědělská, 1929.

KREJČÍK 1937: KREJČÍK, Adolf Ludvík. *Pozemková reforma a archivy velkých statků*. Praha: ČSAZ, 1937.

KREJČOVÁ – VLČEK 2007: KREJČOVÁ, Helena – VLČEK, Mario. *Návraty paměti: deponáty židovského*

majetku v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze. Šenov u Ostravy: Tilia, 2017.

KUKLÍK 2010: KUKLÍK, Jan. *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci – státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium, 2010.

KUPROVÁ 2014: KUPROVÁ, Renata (ed.). *Adolf Ludvík Krejčík. Paměti*. Praha: Národní archiv, 2014.

LEDINSKÁ-MALÁ 1971: LEDINSKÁ-MALÁ, Hana. Zámecká knihovna v Děčíně a její likvidace. *Knihovna: Vědeckoteoretický sborník* 8. Praha: SPN, 1971, s. 57–78.

LEDINSKÁ 1974: LEDINSKÁ, Hana. Děčínská zámecká knihovna (Příspěvek k dějinám). In: *Z minulostí Děčínska* 2. Děčín: ONV, 1974, s. 194–214.

LIDOVÉ NOVINY 1924: Druhá aukce sbírek Pálffy. *Lidové noviny* 32, 1924, č. 599 (29. 11. 1924), s. 7.

LIDOVÉ NOVINY 1926: Bibliotheca Pálffyana. *Lidové noviny* 34, 1926, č. 126 (10. 3. 1926), s. 7.

LIFKA 1933: LIFKA, Bohumír. Prodeje zámeckých knihoven. *Vitrinka. Časopis spolku českých bibliofilů* 10, 1933, č. 4, s. 129–132.

LIFKA 1933a: LIFKA, Bohumír. Dietrichsteinská knihovna. *Lidové noviny* 41, 1933, č. 583 (21. 11. 1933), s. 9.

LIFKA 1934: *Zámecké a palácové knihovny v Čechách*. Praha: vlastním nákladem, 1934.

LIFKA 1934a: LIFKA, Bohumír. Dražba Dietrichsteinské knihovny z Mikulova. *Marginalie. Věstník spolku českých bibliofilů* 8, 1934, s. 18–19.

LIFKA 1938: LIFKA, Bohumír. Knihovny v okupaci. *Marginálie. Věstník Spolku českých bibliofilů*. Praha: Spolek Českých bibliofilů 12, 1938, s. 120–121.

MÖSTL 2009: MÖSTL, Roman. *Roudnická lobkowiczská knihovna. Jazykově francouzské tisky do roku 1717*. Diplomová práce. České Budějovice 2009. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta.

OOSTERHUIS 1926: OOSTERHUIS Rutger Adolf Benthem. Komenského zápis v „Liber Amirocum“. *Pedagogické rozhledy: věstník literárního a pedagogického odboru při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách* 36, 1926, č. 6, s. 289–290.

PEKAŘ 1923: PEKAŘ, Josef. *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. 3. vydání. Praha: Vesmír, 1923.

PETR 2003: PETR, Stanislav. Rukopisy zámecké knihovny Dietrichsteinů v Mikulově v knihovně Národního muzea v Praze. In: RADIMSKÁ, Jitka (ed.). *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven: Čtenář a jeho knihovna (= Opera romanica 4)*. České Budějovice: PF JU, 2003.

PRŮCHA 2004: PRŮCHA, Václav. Poválečné sociální reformy. In: PRŮCHA, Václav et al. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992: I. díl období 1918–1945*. Brno: Doplněk, 2004.

PRŮCHA 2009: PRŮCHA, Václav. Poválečné revoluční přeměny a obnova národního hospodářství (1945–1948). Vlastnické přeměny v letech 1945–1946. PRŮCHA, Václav et al. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992: 2. díl 1945–1992*, 2009, s. 71–103.

REJHA 2017: REJHA, Adam. Hrad a zámek Frýdlant jako bezpečné úložiště kulturního majetku během druhé světové války. *Fontes Nissae* 18, 2017, č. 1, s. 19–33.

ŘEZNÍČEK 1945: ŘEZNÍČEK, Ladislav. Veřejná knihovna města Brna za okupace. *Knihovna. Časopis Svazu českých knihovníků* 1, 1945, č. 6, s. 183.

STROUHALOVÁ 2016: STROUHALOVÁ, Marcela. *Knihy znovu nalezené. Konfiskované knihy po druhé světové válce ve správě NK ČR*. Praha: Národní knihovna ČR, 2016.

STROUHALOVÁ 2017: K pohybu knižních konfiskátů po roce 1945. *Knihovna: knihovnická revue* 28, 2017, č. 2, s. 5–19.

STROUHALOVÁ 2017a: STROUHALOVÁ, Marcela. *Hidden or forbidden? Remarkable history of the books stored in the Reserve Collections of the National Library of the Czech republic*. Praha: Národní knihovna ČR, 2017.

STROUHALOVÁ 2020: STROUHALOVÁ, Marcela. K možnostem průzkumu provenience novodobých knižních fondů Národní knihovny České republiky. In: BUŠTA, Jaroslav et al. *Osudy konfiskátů: výzkum provenience a problematika přesunů kulturního majetku v Československu na základě prezidentských dekretů*. Praha: Artefactum, 2020, s. 205–218.

ŠIMEČEK – TRÁVNÍČEK 2014: ŠIMEČEK, Zdeněk – TRÁVNÍČEK, Jiří. *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*. Praha: Academia, 2014.

ŠUMAN 2016: ŠUMAN, František. Prodej děčínské zámecké knihovny a její další osudy. In: *Bibliotheca Antiqua 2016: sborník z 25. konference, 9.–10. listopadu 2016*. Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, 2016, s. 104–109.

TOMAN 1924: TOMAN, Prokop. Aukce sbírek hraběte Jánoše Pálffyho. *Drobné umění: revue pro umělecký průmysl, lidové umění a hračky* 5, 1924, č. 7, s. 174.

TOMAN 1969: TOMAN, Prokop Hugo. Karel Zink osmdesátníkem. *Lidová demokracie – orgán Československé strany lidové* 25, 1969, č. 97 (25. 4. 1969), s. 5.

TOMEŠ 1999: TOMEŠ, Josef et al. *Český biografický slovník XX. století. II. díl K–P*. Praha: Paseka – Petr Meissner, 1999.

TRIBUNA 1928: Z pražských aukčních síní. Müllerův salon. *Tribuna* 10, 1928, č. 108 (8. 5. 1928), s. 5.

TRIBUNA 1928a: Ze světa sběratelů. *Tribuna* 10, 1928, č. 245 (16. 10. 1928), s. 5.

UHLÍKOVÁ 2004: UHLÍKOVÁ, Kristina. *Národní kulturní komise 1947–1951*. Praha: Artefactum, 2004.

UHLÍKOVÁ 2019: UHLÍKOVÁ, Kristina (ed.). *Konfiskované osudy: umělecké památky z německého majetku získaného československým státem a jejich severočesští majitelé*. Praha: Artefactum, 2019.

VĚSTNÍK MINISTERSTVA ŠKOLSTVÍ A OSVĚTY 1947: Složení Národní kulturní komise pro správu státního kulturního majetku v zemi České a v zemi Moravskoslezské v Praze. *Věstník ministerstva školství a osvěty* 3, sešit 3 (15. 2. 1947), s. 53.

VRCHOTKA 1984: VRCHOTKA, Jaroslav. Třicet let správy zámeckých a hradních knihoven v ČSR. *Sborník Národního muzea v Praze: Acta Musei Nationalis Pragae, řada C – Literární historie* 24, 1984, č. 2, s. 73–84.

ZEIBRDICH 1931: ZEIBRDICH, Josef (ed.). *Společenský adresář československý*. Praha 1931.

Internetové zdroje:

Akademie věd České republiky (AV ČR, v. v. i.) [online]. Botanický ústav AV ČR, v. v. i. – zámek Průhonice. [Cit. 20. 6. 2020] Dostupné z:

<http://www.pruhonicypark.cz/cs/zamek/historie-zamku/ART+>: vše o trhu s uměním – přehled historie pražských aukcí 1912–1939 [online]. [Cit. 15. 3. 2020]. Dostupné z: <https://www.artplus.cz/cs/aukcni-zpravodajstvi/1/z-historie-prazskych-aukci>

Slovník českých nakladatelství 1849–1949 [online]. Heslo Karel Zink. [Cit. 20. 6. 2020]. Dostupné z: <https://www.slovník-nakladatelstvi.cz/nakladatelstvi/karel-zink.html>

Provenio – Virtuální rekonstrukce knižních celků [online]. Knihovna Národního muzea. Heslo roudnická lobkowiczská

knihovna. [Cit. 30. 11. 2020]. Dostupné z: <https://provenio.net/records/ab36e2d8-ea5d-46ee-a43c-26848c3fd593>.

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna [online]. Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky. Důvodová zpráva k zákonu č. 137/1946 Sb. o NKK, Tisk NS T.344. [Cit. 1.12.2020]. Dostupné z: https://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0344_00.htm

Marcela Sulženko

Luboš Kokeš

Národní knihovna České republiky
Klementinum 190
110 00 Praha